

43523

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

**ÖZÜ İLE İLGİLİ XVII. YÜZYIL MÜHİMME
HÜKÜMLERİ VE KALESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

M. Murat ÖNTUĞ
93126

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

BALIKESİR 1995

İÇİNDEKİLER

Konu	Sayfa
İçindekiler.....	1
Önsöz.....	4
Kısaltmalar.....	6
GİRİŞ	7
1. Özü'nün Coğrafi Tanımı.....	7
a. Özü Coğrafyasında Yaşayan Milletler.....	8
b. Özü Coğrafyasının Osmanlı Devleti'ndeki Siyasi ve Ekonomik Önemi.....	8
1. BÖLÜM	
A. XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında ve XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu.....	10
1. Osmanlı Devleti'nin Avusturya, İran ve Lehistan'la İlişkileri.....	10
2. Osmanlı Devleti'nin Ekonomik ve Askeri Durumu.....	11
B. XVII. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Rus İlişkileri ve Kazaklar.....	14
1. Osmanlı-Rus Münasebetleri.....	14

2. Kazaklar.....	16
C. Özü'nün Eyalet Haline Getirilişi.....	20
D. Mühimme Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın Sonlarında	
Özü.....	24
1. Kazak Saldırılarının Başlaması, Özü Kalesi'nin	
Tamiri ve Muhafazası.....	24
2. Özü Muhafazasında Bulunan Gemilerin	
Önemi.....	28
2. BÖLÜM	
XVII. YÜZYIL ÖZÜ İLE İLGİLİ MÜHİMME HÜKÜMLERİ.....	30
A. Özü Kalesi'nin Tamiri ve Muhafazası.....	31
1. Kalenin Tamiri ve Muhafazası.....	31
2. Kale Tamirinde Kullanılacak Malzemenin	
Temini.....	32
B. Kale Yapımı.....	33
1. Kale Yapımında Görevli Askerler.....	33
2. Kale Yapımında Kullanılacak Malzemenin	
Temini.....	34
C. Özü Eyaleti'ndeki Askerlerin Maaşları.....	35
1. Özü Eyaleti'nin Askerleri İçin Ocaklık Tayin	
Edilen Yerler.....	36
a. Niğbolu ve Rusçuk.....	36

b İbrail.....	36
c. Kili.....	36
d. İsakçı, Tolçı ve Maçın.....	36
e. Ahyolu.....	37
f. Eflak.....	37
g. Akkirman.....	37
2. Özü Kalesi'ndeki Askerlerin Maaşları ve Ocaklık Olarak Bağlanan Yerler.....	38
a. Özü Kalesi ve Palangasına Ocaklık Bağlanan Yerler.....	38
b. Hasan Paşa ve Kılburun Kalelerine Ocaklık Bağlanan Yerler.....	39
D. Hasan Paşa'nın Biyografisi.....	39
3. BÖLÜM	
ÖZÜ KALESİ.....	41
A. Özü Kalesi'nde Bulunan Yapılar.....	42
1. Özü Kalesi'ndeki Saraylar.....	42
2. Özü Kalesi'ndeki Camiler.....	42
3. Özü Kalesi'ndeki Anbarlar.....	43
4. Özü Kalesindeki Konaklar.....	43
5. Özü Kalesi'ndeki Kapılar.....	43
6. Özü Kalesi'ndeki Odalar.....	44
7. Özü Kalesi'ndeki Tabyalar.....	46
8. Özü Kalesi'ndeki Haremler.....	46

B. Özü Kalesi'nin Dış Varoşlarında Bulunan Yapılar...	47
SONUÇ.....	50
Ekler.....	52
Bibliyografya.....	65

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nde siyasî, askerî ve malî işlerle meşgul olan, her türlü dava ve şikâyetlere bakan en yüksek idarî mercii Divân-ı Hümayûn'dur. Divân-ı Hümayûn'da alınan kararların kayıt edildiği defterler arasında ise mühimmeler veya tam olarak "Defter-i Umûr-ı Mühimme", yani "Önemli Kamu İşleri Defterleri" ilk sıradadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde kayıtlı mühimme defterleri, XVI. yüzyılın yarısından başlayıp XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar bir dönemi kapsamaktadır.

Mühimme defterlerinde osmanlı padişahları tarafından imparatorluğun dört bir yanındaki resmi makamlara yazılmış emirnâme (ferman, berat vs.) suretleriyle birlikte XVII. yüzyılın sonuna kadar yabancı hükümdarlara yazılmış nâmeler de bulunmaktadır. Bu defterlerde bulunan hükümler, eyalet ve sancaklardaki devlet dairelerinin işleyişi ve yönetimi hakkında çok ayrıntılı bilgiler içermektedir.

XVI. yüzyıl mühimmeleri ile XVII. yüzyılın ikinci çeyreğine ait mühimmeler arasında bir takım şekil farklılığı olduğu gibi, muhteva bakımından da bu dönem mühimme defterlerinin nisbeten zayıfladığını tespit etmek mümkündür. Nitekim XVII. yüzyılın ortalarından itibaren muayyen konuları toplayan başka defterlerin tutulmaya başlandığı (mesela Ahkâm-ı Şikâyet Defterleri, Mısır Mühimmesi gibi) görülmektedir.¹

Hazırladığımız bu tezde XVI. yüzyılın ortalarında ve XVII. yüzyılın başlarında Kazakların Osmanlı Devleti'nin topraklarına saldırmaları Özü'deki siyasî ve ekonomik olayları Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde kayıtlı mühimme defterlerinden ve bu döneme ait vak'anüvislerin eserlerinden faydalanarak izah etmeye çalıştık. Çalışmamız özellikle evahir-i Ramazan 1036-evasıt-ı Zilhicce 1037 (4-14 Haziran 1627 -- 11-21 Ağustos 1628) tarihli ve içerisinde Özü Beylerbeyiliyi ve sancaklarıyla ilgili pek çok hüküm bulunan LXXXIII numaralı mühimme defterleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca bu eserdeki bilgilerin bir bütünlüğe kavuşması bakımından konuyla ilgili mevcut araştırmalardan da geniş ölçüde faydalanılmıştır. Bu tezin son bölümünde ise

¹ Bkz. Ahmet Mumcu , *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divân-ı Hümayûn*, AÜHFY, Ankara 1976, ;Mübahat S. Kütükoğlu, "Mühimme Defterlerindeki Muâmele Kayıtları Üzerine" , *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri*, İÜEFB, İstanbul 1988, s. 95-112.; Yusuf İhsan Genç, *Mühimme Defteri 113*, Başbakanlık Arşivi Uzmanlık Tezi, İstanbul 1987. s. XXXV.

yine arşivde kayıtlı 3162 ve 3609 numaralı maliyeden müdevver defterlerinden faydalanılarak XVIII. yüzyılda Özü Kalesi ve kalede bulunan yapılar anlatılmıştır.

Bu mütevazî çalışmayı yaparken büyük bir itinayla yol gösteren ve hiç bir yardımını esirgemeyen Kıymetli Hocam Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ'e, yine bu çalışmam sırasında yardımını gördüğüm Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN'a ve bu tezin yazımındaki katkılarından dolayı Alem Kitapevi sahibi Halil Bayrak'a teşekkürlerimi sunarım.

M. Murat ÖNTUĞ

17 Eylül 1995 BALIKESİR

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
AÜHFY	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
bkz.	bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BÜY	Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
çev.	çeviren
H.	hicri
haz.	hazırlayan
İÜEFB	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımı
İÜEFD	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
KBY	Kültür Bakanlığı Yayınları
M.	miladi
MAD	Maliyeden Müdevver Defter
MD	Mühimme Defteri
MEB	Milli Eğitim Basımevi
MÜFEFY	Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları
s.	sayfa
TTKB	Türk Tarih Kurumu Basımevi
yay.	yayınlayan

GİRİŞ

I. ÖZÜ'NÜN COĞRAFİ TANIMI

Özü² Karadeniz'in kuzeyinde Bog (eski adı İpanin, Türkçe Aksu) nehri ile Özü (Dinyeper) nehrinin döküldüğü liman gölünün kuzey ucunda, Kılburun karşısında mühim bir yarımada'dır. Bugün Özü (şimdiki adı Ocakov) Sovyet Rusya'nın dağılması üzerine yeni kurulan Ukrayna Devleti'nin sınırları içerisinde bulunmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman zamanından beri Özü kelimesi, Ocakov Kalesi'nin Türkçe karşılığı olarak kullanılmıştır³. Özü dağın üzerinde yirmibeş ayak yüksek bir surun içinde metin bir kale olarak inşa edilmiş, Kalenin altında ise Özü şehri kurulmuştur⁴.

Eski devirde, topraklarının bir kısmı Aşağı Misya, bir kısmı da Trakya olan bu liva, kuzey doğudan güney batıya doğru uzanmış ve bir yanında Karadeniz, öbür yanında Rusya toprakları, Boğdan ve Ulah olduğu halde, Niğbolu ve Kırkkilise bölgelerinde nihayet bulurdu⁵. 1774 Küçük Kaynarca antlaşması ile eyalet topraklarının büyük bölümü Rusya'ya bırakıldıysa da Özü ve Hacıbey (Odessa) Osmanlı Devletinde kaldı. 1792 Yaş antlaşmasıyla Özü Kalesi'de Rusların eline geçti.

² Özü; eski devirlerde, Bishing'e göre Olpia veya Olpiapolis, Plinus'a nazaran da, Miletliler tarafından yapılmış olduğu için Miletopolis adlarını taşırdı. Özü, daha sonra Strabon'a göre nehrin namı ile Voristenis (latincesi Boristenis) olarak adlandırılmıştır. Eski yazarların Olbia şehrine dair yaptıkları tarif Özü'nün vaziyetine uyuyorsa da, Mela'nın kaynaklarından bahs eden Anonim bir müellif, Olbia şehrini denizden 240 stade, strabon 200 stade, Plinus da 25 mil uzakta, Arrianos ise Voristenis'in yukarı taraflarında gösterirler. Mercator ve Ferraios, Özü'nün eskiden Aksiaçe veya Aksiakin denilen şehir olmasını zannederlerse de, ne İlinius ve ne de diğer eski yazarlar bu adı taşıyan bir şehir zikretmemişlerdi. Bkz. P.L. İnciciyan-H.D. Andreasyan "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası" *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 4-5 İÜEFY, İstanbul 1976, s. 114.

³ Hans-Jürgen Kornrumpf, *Die Territorialeverwaltung im Östlichen Teil der europäischen Türkei vom Erlass der Vilayetsordnung (1864) bis zum Berliner Kongress (1878) nach amtlichen Osmanischen Veröffentlichungen*, İslamkundliche Untersuchungen Band 40, Klaus Schwarz Verlag. Freiburg 1770, s. 333-334

⁴ P.L. İnciciyan, a.g.m., s. 113-114

⁵ a.g.m. s. 109

a. Özü Coğrafyasında Yaşayan Milletler

İnciciyan, Özü livasında, Osmanlı Rumelisi'nde sakin Bulgarlardan ve diğer milletlerden başka, Özü Tatarları, Bucak Tatarları ve Dobruca tatarları diye ayırt edilen üç çeşit Tatar halkının yaşadığını yazmaktadır.⁶ Yeni Coğrafyacılar, onları Asyada'ki büyük Tatarlardan ayırt etmek için Özü ve Bucak Tatarları küçük veya Avrupa Tatarları diye adlandırılmışlardır.⁷ Hans-Jürgen Kornrumpf, Anonim bir yazma eserden naklen "Özü'nün yukarısında Bog (Aksu) nehrinin Doğanlar semtinde, Kardaşım Ormanının da Pûtkâlî Kazâkları'nın⁸ yaşadığını ve yine Özü nehri kıyısında Barrabaş Kazağı ve Potkali kabilesinin bulunduğunu" yazmaktadır.⁹

b. Özü Coğrafyası'nın Osmanlı Devleti'ndeki Siyasi ve Ekonomik Önemi:

Özü, Rusya ve Kazak sınırında bir uç sancak olması, ayrıca İstanbul'dan Kırım'a giden ulakların ve askerlerin yolu üzerinde bulunması hasebiyle Osmanlı Devletince ayrı bir öneme haizdi.¹⁰

Ayrıca, Özü Sahrası verimli bir araziyede sahipti. Bu sahrada XVI. yüzyılın sonlarında herbirinde binlerce koyun yetiştirilen iki yüz koyun çiftliği (koyun ocağı) bulunmaktaydı.¹¹ Bu bölgede yetişen koyunlar İstanbul zahiresi içinde bir kaynaktı.¹² Kanuni Sultan Süleyman zamanından beri Özü Sahrasında bulunan ve herbirinde binlerce koyun yetiştirilen bu koyun

⁶ bkz. L. İnciciyan, a.g.m, s. 100

⁷ a.g.m. s. 105

⁸ Pûtkâlî Kazakları hakkında bkz. Akdes Nimet Kurat, **IV-XVIII yüzyıllarda**

Karadeniz Kuzeydeki Türk Kavimleri ve Devletleri Ankara 1972 s. 248 ve 264

⁹ Hans-Jürgen Kornrumpf, "Südrussland und Die Krim Um 1740", The Journal of ottoman Studies IX, İstanbul 1989. s. 245 ve 252.

¹⁰ Osmanlı Devletinde yollar, İstanbul merkez olmak üzere, Anadolu ve Rumeli'de sağ, sol ve orta kol şeklinde üç ana kol halinde uzanmıştır. Özü sancağıda Rumeli cihetindeki sağ kol üzerinde bulunmaktaydı. bkz. Yusuf Halaçoğlu, **XIV - XVII yüzyılda Osmanlı Devlet Teşkilatı**, TTKB., 1991 Ankara s. 147; Vahdettin Engin, **Rumeli Demir yolları**, Eren Yayıncılık, 1993 İstanbul, s. 23.

¹¹ Silistre ve Bender Beyine 18 Receb 1001 (20 Nisan 1953) tarihli hüküm. BOA. MD 71s.169

¹² BOA. MD 71. s. 169

ocakları 7 Şubat 1592 (23 Rebiyülahir 1000) yılında Leh, Kazak ve Rusların sürekli saldırıları sonunda tamamen harab olmuştur.¹³ Bu durum memlekette yaşayanları ekonomik ve siyasi olarak huzursuz etmiştir. Osmanlı Devleti, Özü ve Akkirman yolunun güvenliği ve bölgede bulunan ve İstanbul'a koyun ihraç edilen mahallerin (koyun ocakları) tekrardan ihya edilmesini sağlamak için Akkirman karşısındaki, Özü sahrasında bulunan Hocabey Kalesi'nin¹⁴ tamir edilmesi için Silistre ve Bender Beylerine birer ferman göndermiştir.¹⁵ Ayrıca, Özünün güvenliğini sağlamak, Kazakların saldırılarını engellemek için bölgeye bir toprak kalenin yapılması da düşünülmüştür.¹⁶ Yine 7 Şubat 1592 (8 Rebiyülahir 1000) tarihinde Özü kalesi tahkim ve tamir ettirilmiştir.¹⁷

Bütün bu önlemlere rağmen Osmanlı Devleti, bölgede eski huzuru sağlayamadı. XVI. sonlarında Kazakların saldırıları da şiddetlendi. Osmanlı Devletince stratejik açıdan kilid bir noktada bulunan Özü'nün önemi bu yüzyıldan itibaren hızla arttı. Öyle ki Osmanlılar bu bölgeyi ellerinde tutabilmek için devamlı asker ve gemi göndermek zorunda kalmışlardır.

¹³ M.D 69. s. 42

¹⁴ Hocabey Kalesi ;II. Beyazıd'ın 1484 yılında Akkirmanı fethedince Bey adlı bir kimse II. Beyazıd'den izin alarak Özü sahrasında bir kaya üzerinde bu kaleyi yaptırmıştır. bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 8. kitap sadeleştiren Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman yayınevi, 1970 İstanbul, s. 32.

¹⁵ MD. 71. s. 169; MD. 169 . s. 100

¹⁶ MD. 70 . s. 42

¹⁷ MD. 69 s. 41

1.BÖLÜM

A. XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI VE XVII YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU

III. Murad (1574-1595) devrinde, Batıda ve Doğuda en geniş sınırlarına ulaşan Osmanlı Devleti, 1594 ve 1610 tarihleri arasında varlığının en mühim temellerini tehdit eden dahili buhranlara maruz kaldı. İlk alâmetleri Kanuni Sultan Süleyman devri sonuna doğru görülen buhranlar, devletin 1571 ve 1606 yılları arasında giriştikleri harpler sırasında daha da tehlikeli hale geldiler.

Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıl ikinci yarısında Orta ve Doğu Avrupa'da, Akdeniz'de ve Hint Okyanusu'nda teknik ilerlemeler yaparak zenginleşen ülkelerle mücadele etmeğe mecbur kalmıştı. Aksi halde varlığını da koruyamazdı. 1570 Kıbrıs'ın seferi, 1578 da başlayan İran harbi, 1593-1606 arasındaki Avusturya harpleri zaman zaman iyi birer zaferle sonuçlanmış olsalarda, Osmanlı devletine büyük masraflar ve ordusunu uzun yıllar sınırda tutma zorunluluğu yüklemektedir.

1. Osmanlı Devleti'nin Avusturya, İran ve Lehistan'la İlişkileri

1593 de başlayan Avusturya harpleri 1606 da Zivatorok antlaşması ile sonerdi. Bu antlaşma siyasi anlamı bakımdan değil, Türkiye'nin iç tarihinde uğradığı derin değişiklikler itibariyle büyük bir dönüm noktası teşkil etti.¹⁸ Eğri ve Kanije gibi yeni iki Osman Beylerbeyliği'nin teşkil edildiği Maceristan'da Osmanlı idaresinin devamını bu anlaşmayla sağladı. Buna rağmen Osmanlılar, Habsburg'a intikal eden eski Maceristan Krallığı üzerindeki haklarından vazgeçip buradan haraç almaya son verdiler. Padişah, Habsburg İmparatoruna "Kayzer" diye hitap etmeyi kabul ederek onun kendi dengi olduğunu tasdik etti.¹⁹ Bu muahede Osmanlı Devleti'ne birkaç kale ve şehir kazandırmıştı. Fakat bir çok gerçeği de ortaya koydu; Avusturya harbi, Osmanlı Devletinin kudret ve nüfusunu kırmış, ordu Kanuni Sultan Süleyman devrindeki enerjisini kaybettiği gibi memleket askerî, malî,

¹⁸ Mustafa Akdağ, "Genel Çizgileriyle XVII. yüzyıl Türkiye Tarihi" *Tarih*

Araştırmaları Dergisi, IV/6-7 (1966) AÜB Ankara 1968 s. 203

¹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III cilt, I. kısım, 3.baskı TTKB Ankara 1983 s. 96

hukukî ve ekonomik buhrana girmiştir. Ayrıca bu harp Devlete, hem kendi zayıflığını hem de Habsburg'ların askeri gücünü görme imkanı verdi.

Osmanlı Devleti, İran'da Şah Tahmasp'ın ölümünden sonra, 1576 ortaya çıkan dahili ihtilaflardan istifade etmeye çalıştı. Osmanlı-İran Savaşları 1578 den 1639 tarihli Kasr-ı Şirin veya Zühab muahedesine kadar devam etti. İran Seferi üç safhada geçti ve Osmanlı Devleti için çok büyük tehlikeler arz etti.²⁰ İran Seferleri sonunda, Osmanlı Devleti, Bağdad, Şehrizer, Van ve Kars'ı muhafaza ettiysede , Azerbeycan üzerindeki bütün haklarından vazgeçti. Diğer taraftan İran'da fethedilen topraklar, kendi gelirlerini yuttuğu gibi, Diyarbakır, Erzurum, Halep gibi eyaletlerin varidatına da ortak oldular.²¹

III. Murad devrinde Lehistan Krallığı 1577 - 1591 arasında Osmanlı nüfuzu altına girmişse de, çeşitli sebeplerden dolayı münasebetler bozulmuştur. En önemlisi Lehistan'ın Kırım Tatarları'nın taarruzlarından ve Osmanlı Devleti'ninde Lehistan'a tabi Kazakların Eflak ve Boğdan 'a saldırmalarından şikayetçi olmaları idi. Lehistan ile 27 Eylül 1617 de Bussa barışı imzalanmıştır.²² Buna göre, Kazaklar Turla'yı geçip Karadeniz'e çıkamayacaklar, Erdel, Eflak ve Boğdan'a taarruz da edemeyeceklerdi. Buna karşılık Tatarlar da Lehistan topraklarına akın yapmayacaklar, fakat Lehistan da eskiden beri vermekte olduğu haracı ödemeye devam edecekti.²³

2. Osmanlı Devleti'nin Ekonomik ve Askeri Durumu

İran ve Avusturya savaşları Osmanlı Devleti'ni büyük sıkıntılara düşürmüştü. Macaristan ve Avusturya'dan alınan bölgenin gelirleri öteden beri devlet bütçesine intikal etmediği gibi, buraların muhafazası da ayrıca hazineye büyük masraflara mal olmakta idi.²⁴

²⁰ Osmanlı-İran münasebetleri hakkında bkz. Bekir Kütükoğlu **Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri I, (1578-1590)**, İstanbul 1962

²¹ Ömer Lütfi Barkan "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat hareketleri", **Belleten, XXXIV/136** Ankara 1970, s. 595

²² İbrahim Peçuylu, **Peçuylu Tarihi II** İstanbul 1283 s. 346

²³ a.g.e s. 347

²⁴ Ömer Lütfi Barkan, **a.g.m** s. 596

1580 den itibaren Osmanlı Devleti'nde müthiş bir enflasyonun etkileri hissedilmeye başlandı. Amerikan gümüşü bu sırada Avrupa'yı da etkileyen fiyat devriminin ana sebebi olarak kabul ediliyordu.²⁵ Bu tarihten itibaren ucuz Amerikan gümüşü Osmanlı Devletine girmeye başlayınca, mali buhran da şiddet kazandı. Bu hadiseler de memlekette huzursuzluklara sebep oluyordu. Para değerinin değiştirilmesi, değeri düşük akçe basılması, Osmanlı maliyesini geçici bir süre de olsa ferahlatmış, fakat bu değeri düşük paralarla askerlerin maaşları ödenmek istendiği zaman, Yeniçeriler 1589 da isyan ettiler.²⁶ 3 yıl sonra maaşlarının kendilerine tam olarak ödenmediği gerekçesiyle İstanbul'daki sipahiler de 1592 de ayaklandılar.²⁷ Bu durum Osmanlı maliyesine ve umumi olarak da iktisadi hayata tedavisi zor büyük yaralar açmıştır.

Timar Sisteminin bozulması²⁸ ve Celali isyanlarının (1596-1610) başlaması da bu dönem de zuhur etmiştir. Belli aralıklarla uzun yıllar süren Celali isyanları ülkeyi içtimai ve ekonomik olarak bir buhrana sürüklemiştir.²⁹

Hem batıda, hem de doğuda devam eden muharebelerin uzaması, devşirme kanununa aykırı olarak asker alınması, pek muntazam olan askeri teşkilatı ve disiplini bozmuştur. Beylerbeyilere verilmesi icab eden zengin haslarla muharip eyalet sipahilerine verilmesi lazım gelen zeamet ve timarlar saray mensuplarına tahsis olunmaya başlanmıştı. Bu sebeple eskidenberi sağlam eseslara bağlanmış olan askeri teşkilat, III. Murad zamanından itibaren zaafa uğramıştır.³⁰

I. Ahmed'in (1603 - 1617) tahta çıkmasını müteakip Osmanlı Devleti'nin Avrupa ülkeleriyle yaptığı ticarete büyük bir gelişme olmuştur. İngiltere, Fransa ve Venedik ile olan ticareti antlaşmalar yenilenmiş. Fransa ile imzalanan ahidname ile İspanyol, Portekiz, Katolon, Raguzalı, Cenevizli,

²⁵ Vernon J. Parry "Osmanlı İmparatorluğu 1566-1617" , çev Necmi Ülker, Tarih İncelemeleri Dergisi IV EÜEF Yayınları Ege Üniv. Basımevi 1988 İzmir s.173

²⁶ Vernon J. Parry a.g. m s. 174

²⁷ a.g.m. s. 174

²⁸ Bkz. Ömer Lütfi Barkan "Timar" İslam Ansiklopedisi cilt 12/1 MEB İstanbul 1974 s. 286-333; Koçu Bey Risalesi, sadeleştiren Zuhuri Danışman MEBY İstanbul 1993

²⁹ Celali isyanları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akdaj, a.g.m s. 201-247

³⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e s. 119

Ankonalı ve Floransalı tüccar Fransız bayrağı altında ticaret yapabilme hakkını elde etmişlerdir.³¹ Hollanda'ya da 1612 yılında ilk ahidname verilmiştir.³²

Osmanlı Devleti XVII. yüzyılda denizlerdeki üstünlüğünü de kaybetmişti. Hatta XV. yüzyılın sonlarına doğru tamamen Osmanlı Devleti hakimiyetine giren Karadeniz, XVII. yüzyılın sonlarında Rusya'nın da Azak'a inmesi sonucu yavaş yavaş bir Türk gölü durumundan çıktı.³³

1621' den 1628'e kadar İstanbul'da İngiltere elçiliği görevinde bulunan Sir Thomas Roe, Osmanlı Devletiyle ilgili olarak "Osmanlı Devleti ayakta kalabilir ancak asla tekrar güçlenemez" sözleri ile XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu ifade eder³⁴.

³¹ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)*, Ankara 1974 s. 43-45

³² Gerard Erdbrink, "Onyedinci Asırda Osmanlı-Hollanda Münasebetlerine Bir Bakış" *Güney- Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı 2-3 İstanbul 1974 s. 163

³³ İdris Bostan, "İzn-i Sefine Defterlerine ve Karadeniz'de Rusya ile Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları 1780-1840", *Türklük Araş. Derg. Say. 6 . MÜFEFY İstanbul 1990 s. 21*

³⁴ Venon J. Parry a.g.m. s. 178

B. XVII. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ VE KAZAKLAR:

1. Osmanlı-Rus Münasebetleri :

Rusya ile Osmanlı Devleti arasında siyasi diplomatik münasebetleri 1492'de kuruldu.³⁵ ve 1497'de İstanbul'a ilk Rus elçisi geldi.³⁶ XVI. ortalarına kadar bu münasebetleri daha ziyade ticari idi.³⁷ Fakat, Doğu-Avrupa'da Altın-Ordu İmparatorluğunun çöküşüyle, Kırım, Kazan Hanlıkları , Litvanya, Moskava Büyük Knezlikleri gibi birbirine rakip muhtelif siyasi kuvvetler meydana çıkmıştı. Bu küçük devletler arasındaki denge XVI. asrın ortalarına doğru Rusya lehine bozuldu ve Rus Çarlığı'nın Hazar Denizi'ne, Kafkaslar'a ve nihayet Karadeniz'e doğru sarkması üzerine, Osmanlı Devleti ilk defa kuzeyde bir Rus tehlikesiyle karşılaştı.³⁸

Rusların, Kafkaslara ve Hazar Denizi'ne doğru yayılmalarını engellemek ve doğudaki Müslüman-Türk kavimleriyle iyi ilişkiler kurarak İran'a karşı yapılan savaşlarda bir üstünlük elde etmek amacıyla Don ile Volga nehirleri arasında bir kanal açma fikri bahs konusu olmuştur. Buna göre Osmanlı Devleti Don ve Volga nehirleri üzerinde karşılıklı iki kale yapacaklar ve bunun arasında bir kanal açarak iki nehri birleştireceklerdir. Asıtrahan civarında üçüncü bir kale yapılarak bu bölge de Padişah'ın hakimiyeti altına alınacaktır. Bu amaçla Kefe Valisi ve Kırım Hanına gerekli hazırlıkların yapılması emredilmişti.³⁹ 1569 baharında Kâsım Paşa komutasında bir Türk askeri kuvveti Volga ile Don nehirleri arasında kanal açımına başladı. Tahmin edilenden daha büyük bir güçlkle karşılaşıldı.⁴⁰ Asıtrahan kuşatılmış, fakat kış yaklaşması ve mühimmatın da tükeniyor

³⁵ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye kadar**, TTKB Ankara 1948 s. 117

³⁶ a.g. e s. 119

³⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**. III. cilt 2. kısım 2. baskı TTKB Ankara 1977 s. 150

³⁸ Halil İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)" **Belleten**. XII / 46 (1948) s. 352

³⁹ Halil İnalçık, a.g.m. s. 336

⁴⁰ Akder Nimet Kurat, **Türkiye ve İdil Boyu**, Ankara 1966 s. 127

olması üzerine, hiçbir sonuç alınmadan Kırım'a çekildi.⁴¹ Kırım Hanlığı'nın bu projeyi desteklememesi, nehirlerin arasında kalan alandaki güç şartlar ile Devletin iç olayları Türk makamlarının kanal projesi hakkındaki fikirlerini değiştirmesine sebep oldu ve bu işten şimdilik kaydıyla vazgeçildi. Fakat Osmanlı Devleti ikinci bir girişimde asla bulunamadı ve Rusya'nın Asya'daki genişlemesine pek az önem verdi.⁴²

Diğer taraftan, güçlü komşularının kanal projesinden vazgeçtiğini gören Ruslar Asya içlerine ilerlemeye devam ettiler. 1556 da Asıtrahan'ın ele geçirilmesi ve Volga'dan Sibiryaya kadar olan sahayı kontrolleri altında bulunduran Kazakların 1570 ve 1580 lerde kendisine tabi kılması, Rusya'nın durumunu kuvvetlendirmekle kalmadı, aynı zamanda Steplilerle, bilhassa doğunun Tatar, Balkır, Kazak ve Kalmuk'ları ile mücadelesinde de üstünlük sağlamıştır. Bundan sonra Volga havzasında bulunan Türk-Tatar halkının Rusya hakimiyeti kabul etmek zorunda kalması, Rus çarlığının kurulmasında ve güçlenmesinde en önemli merhale olmuştur. Bu suretle Ruslar yalnız büyük Volga ticaret yolunu ele geçirmekle kalmıyor aynı zamanda batıda Litvanya ve Lehistan'a karşı yaptığı savaşlarda çok büyük yararlılığı dokunan bir çok savaşçı grubu da ordusuna dahil ediyordu.

Rusların bir yandan doğuda Türk-Müslüman ülkelerine yayılırken, diğer taraftan da Kuzey Kafkasya ve Karadeniz'e doğru genişlemesi, Osmanlı Devletini huzursuz etmişti. XVI. yüzyıl sonlarında Ruslar Kuzey'de Karadeniz'i çeviren bölgelerde etkili olmaya başladılar. H. 991 / M. 1583 de Boğdan Akkirman ve Özü Livalarını tehdit eder hale geldiler.⁴³ Yine aynı yıl Özü Livasına dahil köylere saldırmışlar⁴⁴ bu yüzden Osmanlı Devleti Rusların bu hareketlerine karşı tedbir olarak, Kuzey Karadeniz kıyılarındaki - özellikle Özü ve Akkirman-kalelerini tahkim ettirmiştir. ⁴⁵ Diğer taraftan kendisine tabi Kırım Hanlığı'nın Rusya içlerine akınlar yapmasına da izin vermiştir.

⁴¹ Mehmed Saray, **Ruslar'ın Orta Asya'yı Ele Geçirmeleri**, çev. Erkut Gökten, Orta Doğu Teknik Üniv. Ankara 1984 s.2

⁴² a.g.e. s. 3

⁴³ BOA. MD. 49. s. 158

⁴⁴ BOA. MD. s. 100 : BOA. s.35

⁴⁵ BOA. MD. 69, s. 100 : BOA. MD 83 s. 35

Osmanlı Devleti bu geçici tedbirlerle Rusları Karadeniz'den uzak tutmaya çalışmıştır. Fakat bundan da pek fazla başarılı olamamıştır.

2. Kazaklar

Kazaklar, Azak denizine dökülen Don nehriyle Özü ve Aksu nehirleri arasında ve bu nehirlerin yukarılarına doğru olan bataklıklara yakın yerlerde yaşamaktaydılar.⁴⁶ Bunlardan Don nehri tarafındakilere Don veya baş şehirlerine nispetle Çerkes Kazakları denilmiş ve Ukrayna kıtasında Özü nehri tarafındakilere ise Zaporog yahut Şelale Kazakları adıyla şöhret bulmuşlardır.⁴⁷ Bu Özü Kazakları, Barrabaş, Sarıkamış ve Patkali Kazakları diye üç kısımdır.⁴⁸ Esasen bu Kazaklar, Rusya'nın Osmanlı Devletine doğrudan doğruya taaruza cesaret ettiği I. Petro zamanına kadar, Rus istilasının öncü kuvvetleri olmuşlardır.

Kazaklar çıkarları doğrultusunda bazen Ruslar'a bazen de Lehistan'a tabi olmaktadır. Katolik olan Lehlerin Ortodoks olan Zaporog Kazaklarına yaptıkları mezalim dolayısıyla bu Kazaklar XVI. yüzyıl sonlarından itibaren Rusya'ya göç ederek Ortodoks Rus Çarı'nın himayesine girmeye başlamışlardır.⁴⁹

Her uygun fırsat da Karadeniz'e çıkarak, sahillerdeki Osmanlı Köylerine ve kasabalarına tecavüz etmekteydi.

XVII. yüzyılın başlarında Kazaklar Rusya'dan silah, barut ve diğer birçok maddi yardım alarak, Karadeniz kıyılarındaki Osmanlı Şehirlerini yağmaya devam ettiler.⁵⁰ 1614 de Sinop'u yaktılar. Vezir Çağaloğlu Mahmud Paşa'nın 1616 yılında Karadeniz'de Varna semtinde Kazaklarla yaptığı

⁴⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. II. kısım s. 158

⁴⁷ a.g.e s. 111

⁴⁸ Daha önce Lehistan'a tabi olan Sarıkamış Kazakları ile Zaporog Kazaklarını birbirine düşüren Rus politikası sonucu Zaporog Kazakları Rus hamiliğini kabul etti. Sarıkamış Kazakları ise Kırım Hanı dolayısıyla. Osmanlı Devleti himayesine girdiler. bkz.Samiha Ayverdi, *Türk-Rus münasbetleri ve Muharebeleri*. 1970 İstanbul s. 116

⁴⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. II. kısım s. 158

⁵⁰ Akde Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, KBY Ankara 1990 s. 7

savaşda altı parça gemisi Kazakların eline geçmiştir.⁵¹ H. 1030 / M. 1620-1621 tarihinde de Kazak ve Leh eşkiyasına karşı Tuna köprüsünü muhafaza etmek ve bu eşkiya gruplarına bir darbe vurmak amacıyla kaptan Halil Paşa Karadeniz'e gönderilmiştir.⁵² Yine aynı tarihte, Kazaklar Özü kalesine saldırmışlar, fakat ağır bir yenilgiye uğramışlardır.⁵³ Lehistan'la bu tarihte bir sulh antlaşması imzalanmıştı. Antlaşma mucibince, Kazakların Türk topraklarına akın etmeleri ve Karadeniz'e çıkmaları yasaklanmıştı. Fakat Osmanlı Devleti'nin dahili müdahalelerinden cesaret alan Lehistan Kazakları 600 şayka ile Karadeniz'e inerek yeniden sahil kentlerinin vurmaya başladılar. Bunun üzerine Karadeniz'e sevk edilen Kaptan Damad Recep Paşa bu Kazakları büyük bir bozguna uğratmış birçok gemilerini batırarak, 18 şayka ile 3 Karamürsel gemisi zapt etmiş ve 500 den fazla esir alarak İstanbul'a dönmüştür.⁵⁴

Osmanlı Devleti, 1624 yılında Kırım'daki karışıklığı düzene koymak için donanmayı Kefe'ye göndermiş ve Karadeniz de korumasız kalmıştı. Bunu fırsat bilen Don Kazakları 150 kadar şayka ile Boğaziçine girip Yeniköy ve Sarıyer'de yağmalar yaptılar. Olayın İstanbul'da öğrenilmesi üzerine Bostancılar ve Sekbanlar gemilere bindirilip Kazakların üzerine sevk edilmiş fakat Kazaklar derhal bölgeden uzaklaşmışlardır. Kazakları Lehistan'ın sevk ettiği ihtimali belirmiş ve bu ülkeye karşı büyük bir hiddet uyanmıştır.⁵⁵

Kazak taaruzlarını önlemek ve Karadeniz yolunun güvenliğini sağlamak için Kaptan-ı Derya Recep Paşa 43 parça gemi ile Karadeniz'e açıldı.⁵⁶ Köstence'nin kuzeyinde Karaharman⁵⁷ açıklarında 350 şayka ile karşılaşıldı. Muharebede birçok Kazak telef oldu ve şaykaları battı. Böylece uzun zamandır Türk sahillerine musallat olan Kazaklar imha edilmişler ve bu tehlike Türk sularından uzaklaştırılmıştır.⁵⁸ Şevval 1037 / Haziran 1628

⁵¹ Katip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l Bihar*, s. 158

⁵² a.g.e. s. 159

⁵³ Katip Çelebi, *Fezleke I*, s. 405

⁵⁴ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolijisi* cilt 3 İstanbul 1961, s. 315

⁵⁵ Naima, *Tarih*, II, s. 340

⁵⁶ Katip Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1286 I s. 72-74

⁵⁷ M. Tayyib Gökbilgin, "Karaharman Dobruca'nın Kaybolmuş Bir Köyü", İÜFTED, İstanbul 1971, s. 289-296

⁵⁸ Mustafa Naima Efendi, a.g.e. s. 356

tarihinde Kazakların yine Sinob kalesine saldırma ihtimali belirttiği için, kalede muhafaza amacıyla top ve şayka yapılabilmesi için bir ocak tedarik edilmesi amacıyla ferman gönderilmiştir.⁵⁹ Yine aynı tarihte Sinop iskelesinde iki kadirganın yapılması emredilmiştir.⁶⁰

Türk makamları, Rusya nezdinde de Kazaklardan şikayetçi olmuş ve bu eşkiya gruplarının bu tür hareketlerine mani olunması istendiği zaman, Rusya "Kazakların kendi başlarına buyruk oldukları, Rusya'nın emirlerine itaat etmediklerini dolayısıyla, Kazakların hareketlerinden Rusya'nın sorumlu tutulamayacağı" şeklinde cevap vermekte ve Kazakları kışkırtmaya devam etmekte idi.⁶¹

Kazakların hücumları bilhassa 1637 de Azak kalesine ani bir baskın ve kalenin zaptıyla çok tehlikeli bir hal aldı.⁶² 1475'den beri Osmanlıların aşağı Don boyu ve Kafkas sahilleri ile Kuban boylarını kontrolleri altında tutmakta büyük rol oynayan ve aynı zamanda mühim bir ticaret merkezi olan Azak kalesinin, Osmanlı Devleti için beliren Rus tehlikesinin öncülüğünü yapan Kazaklar tarafından zaptı, Devleti huzursuz etti. Kazaklar, Azağı beş sene ellerinde tuttuktan sonra ancak Rus Çarı'nın emriyle boşalttılar.⁶³ Rusya'nın bu kadar mühim bir kaleyi ele geçirmek fırsatından faydalanmak isteği, Rusya'nın bu sıralarda kendisini Osmanlı Devleti karşısında henüz çok zayıf hissettiğinin açık bir ifadesidir.

H. 1036 / M. 1627 tarihinde Lehistan ile Osmanlı Devleti'nin imzaladığı sulh antlaşması devam etmekteydi. Bu yüzden, Akkirman ve Kili'de bulunan askerlerin sulhu bozacak bir harekette bulunmamaları istenmektedir.⁶⁴ Kırım Hanı'nın da bu konuda dikkati çekilerek, Leh topraklarına herhangi bir saldırıda bulunmaması için uyarılmıştır.⁶⁵

Katolik Leh'lire karşı ayaklanan Ukraynalı Kazaklar, bir müddet Osmanlı Devleti'nin himayesinde kaldılar. Bu durumdan da hoşnut

⁵⁹ BOA. MD. 83 , s. 63/1

⁶⁰ BOA. MD. 83 s. 61/1 : BOA. MD. 83 s. 62/2

⁶¹ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 7

⁶² a.g.e. s. 7

⁶³ Naima, *Tarih*, III. s. 322; IV , s. 15

⁶⁴ BOA. MD. 83 s. 5/1

⁶⁵ BOA MD. 83 s. 38/2.

olmayınca, 1654 te Pereyastavl antlaşması ile Rusya'nın himayesini kabul ettiler.⁶⁶ Bu suretle Dnepr nehrinin sol sahilinde geniş bir ülke olan Ukrayna zahmetsizce Rusya'nın eline geçmiş oldu. Bu sayede Rusya, Lehistan, Kırım ve Osmanlı Devletine karşı büyük bir stratejik üstünlük elde etti. Rusya ile Leh Kralı Osmanlı Devleti'ne karşı 1667'de bir anlaşma imzaladılar.⁶⁷ Bu antlaşma ile Rusya Lehistan'a karşı üstünlük elde etmiş ve bununla doğu Avrupa'daki kuvvet dengesi Rusya lehine bozulmuştur. Bundan böyle Rusya mütemadiyen Lehistan hesabına genişleyecek, kuvvetlenecek ve şimdiye kadar batı sınırındaki en tehlikeli düşmanı olan Katolik Lehistan'ın baskısından kurtulacaktır. Bu durum Rusya'nın Kırım Hanlığına ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne karşı Kuzey'de tehlikeli bir düşman olarak tarih sahnesine çıkmasına yol açacaktır.

⁶⁶ Akdes, Nimet Kurat, **Rusya Tarihi** , s. 230

⁶⁷ a.g.e. s. 233

C . ÖZÜ'NÜN EYALET HALİNE GETİRİLİŞİ

Osmanlı Devleti, fethettiği ülkelerde, mutlak bir merkeziyetçilik fikrinden tamamiyle uzak bir düşünce ile ele geçirilen bölgelerin hususiyetlerine göre çeşitli bir idare tarzı tatbik etmiştir. Eyalet, Osmanlı Devlet'i teşkil eden en büyük mülki ünitelere verilen addır. Eyaletler, Beylerbeyileri tarafından idare edilirdi. Bu göreve XVII. yüzyıldan itibaren Vezir derecesinde olanlar tayin edilmeye başlandı⁶⁸ Eyaletler sancaklara ayrılır ve Sancakbeyleri tarafından idare edilirdi.

Osmanlı Devleti dahilindeki Eyaletlerin ve onlara bağlı Sancak (liva) ların sayısı, bazen sınırların genişletilmesine paralel bir seyir takib etmiş bazen de çeşitli idari zaruretleri tesiriyle adedleri artmış veya azalmıştır. XVI. yüzyıl ortalarına, hatta Kanuni Sultan Süleyman devri sonlarına kadar - Macaristan'da teşkil edilen eyaletler hariç- Rumeli'de zabt olunan ülkeler tek bir beylerbeylik altında toplanmış, ancak yeni ilhak edilen bazı memleketler idari ve stratejik ehemmiyetinden dolayı, birer müstakil liva halinde yönetilmiştir.⁶⁹ Mesela Özü gibi. J.V. Hammer aşağı-yukarı, devletin sınırlarının en geniş olduğu bir devirde, yani III. Murad'ın vefatından sonra 1595 te "8" Avrupa'da, "4" ü Afrika'da ve "28" i de Asyada olmak üzere "40" vilâyet (Eyâlet) in mevcut olduğunu kaydetmektedir. ⁷⁰ Bu tarihten kısa bir müddet sonra H. 1018 / M. 1609 yılında ise Ayn Ali Efendi, Eyaletlerin sayısını, "23" ü Has, "9" u Saliyane suretiyle idare edilmek üzere "32" olarak göstermektedir.⁷¹

1526'da feth olunan Özü, önce Rumeli Beylerbeyisine bağlı bir sancaktı.⁷² 1584'de kendisinden müstakil sancak olarak bahs olunmaktadır⁷³ .

⁶⁸ Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi (Açıklamalarla yay. haz. Midhat Sertoğlu) MÜFEFY. No:26 İstanbul 1972, s. 3

⁶⁹ M. Tayyib Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, şehir ve Kasabaları", *Bellekten* XX/78 Nisan 1956 s. 248

⁷⁰ Joseph Von Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, (tercüme Mehmet Ata) cilt VII, İstanbul 1332, s. 193

⁷¹ Ayn Ali Efendi, *Kavânîn-i Âl-i Osman derhulasa-i mezâmin-i Defter-i Divan*, (Tayyib Gökbilgin giriş yazısıyla) Kalem Yayınları Matbaası s. 6 vdd.

⁷² Andreas Birken, *Die Provinzen des Osmanischen Reiches*, Beihefte Zum Tübinger Atlas Des Vorderen Orients, Wiesbaden 1976, s. 88

⁷³ BOA MD. 52 s. 291

9 ağustos 1593 (10 Zilkade 1001) de yeni teşkil olunan Özü Beylerbeysine bağlı bir sancaktır⁷⁴. XVI. yüzyılın sonlarında Kazak ve Moskof eşkiyelerinin, Kuzey Karadeniz kıyılarındaki köy ve kasabalara saldırılması, Özü sahrasında bulunan koyun ocaklarını yağma etmesi ve Akkirman-Özü yolunun kapanması, Osmanlı Devletini huzursuz etmiştir. Tedbir olarak da, bu bölgede bulunan kaleleri tamir ettirmiş ve yağmalanan koyun ocaklarının ihya edilmesine çalışılmıştır.

Bir Türk gölü haline gelen Karadeniz, XVI. yüzyılın ortalarında, Kazakların Şayka⁷⁵ denilen kayıklarıyla Don ve Özü nehirlerinden çıkarak Karadeniz sahillerini vurub ele geçen insanları, esir veya katl ederek etrafı yağmalamaları sebebiyle en emniyetsiz bir deniz olmuştur. Mesela Kazaklar, H. 1023 / M. 1614-1615 tarihinde Sinop kalesini yakıp, çok sayıda kadın ve çocuğuda tutsak almışlardır. Bu olaydan Sadrazam Nasuh Paşa sorumlu tutularak idam edilmiştir.⁷⁶ XVI. yüzyılın sonlarında ve XVII. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti Kuzey Karadeniz kıyılarının muhafazası için zaman zaman bu bölgeye karadan ordu, denizden de donanma sevk etmiştir.⁷⁷

Kazakların bu faaliyetlerinin artmasında Ruslarla, Lehlerin de teşvikleri vardı. Kırım Hanları, Rus ve Leh topraklarına yağma için sık sık akın yaptıklarından onlar da bu suretle mukabele etmekte idiler.

Özü Karadeniz'in kuzeyinde Rumeli Beylerbeyine bağlı bir uç sancağıdır. Rusların ve Kazakların Karadeniz'e çıkabilecekleri yegane bir bölgedir. Bu yüzden de sürekli olarak Rus ve Kazak eşkiyelerinin saldırılarına

⁷⁴ BOA MD. 53 s. 137

⁷⁵ Şayka ; kelimesi Rusça çayka kelimesinden alınmış olup, Martı demektir. Altı düz ve enli, bilhassa Özü, Dinyeper ve Tuna nehirleriyle Karadeniz de Osmanlılar ve Kazaklar tarafından kullanılmış bir çeşit harp gemisidir. Daha detaylı bilgi için bkz. İdris Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilatı XVII yüzyılda Tersane-i Amire**, TTKB Ankara 1992 s.88. 89.

⁷⁶ Peçevi İbrahim, **Peçevi Tarihi**, Yay. haz. Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal. KBY Ankara 1992 s.320

⁷⁷ Boğdan Voyvadasına gönderilen 12 Receb 999 (1 Ağustos 1583) tarihli hüküm BOA MD 51, s38, Özü Beylerbeyi İbrahim Paşa'ya gönderilen 1 Ramazan 1037 (5 Mayıs 1628) tarihli hüküm BOA. MD. 83 , s.36

maruz kalmıştır. Muhtemelen bu sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti, Kuzey'de Rusların ve Kazakların Karadeniz'e çıkmalarını engelleyerek bir set vazifesi gören bu sancağı, XVI. yüzyıl sonlarında (1593) Rumeli Beylerbeyliği'nden ayırarak, müstakil bir beylerbeylik haline getirmiş ve kendisine Silistre, Niğbolu, Çirmen, Vize, Kırkkilise, Bender, Akkirman, Kili ve Kılburun sancakları bağlanmıştır⁷⁸. Evahir-i Ramazan 1036- evasıt-ı zilhicce 1037 (4-14 Haziran 1627 - 11-21 Ağustos 1628) tarihli 83 numaralı Mühimme Defterinde Özü Beylerbeyliği ile ilgili pek çok ferman bulunmaktadır. Evliya Çelebi de, Karadeniz kıyılarındaki köy ve kasabaların korunması için Silistre Eyaleti'nin kurulduğunu yazmaktadır.⁷⁹

Sultan IV. Murad döneminde hazırlanmış H. 1041 / M. 1631-1632 tarihli bir idari taksimat defterinde, Özü müstakil bir beylerbeylik olarak zikir edilmektedir.⁸⁰ Defterde, eyalete bağlı sancaklar ve bu sancakların hangi tarihlerde kimlerin tasarrufunda bulunduğu da yazılmıştır. Buna göre Özü Eyaletine tâbi sancaklar; Silistre, Niğbolu, Çirmen, Vidin, Kırkkilise, Vize, Akkirman, Bender ve Azak sancağıdır. ⁸¹ Yine bu defterde Özü Eyaleti'nin "1" si beylerbeyi tasarrufunda 3 sancağı (Silistre, Akkirman ve Bender) Arpalık olarak tahsis edilmiştir.⁸² İ. Metin Kunt, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kâmil Kepeci 266 (Ağustos 1632) ve Cevdet Dahiliye 6095 (Nisan 1632) numaralı defterleri karşılaştırılarak verdiği bilgiye göre, Özü Eyaleti'nin Sancaklarını, yukarıda bahsettiğimiz idari taksimat defterindeki sancaklarla

⁷⁸ Ayn Ali Efendi a.g.e. s. 12.

⁷⁹ Bazı yazarlarca Özü Eyaleti, Silistre Eyaleti olarak da adlandırılmıştır. Bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatnamesinden Seçmeler 1* . MEB, 1990 İstanbul, s.71 ; Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmanî* , (Haz-Kamil Su) KBY 1986 Ankara s. 15,16 100, 106; M. Tayyib Gökbilgin, a.g.m. s. 266

⁸⁰ Şerafettin Turan, " XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun idari taksimatı H.1041 /M.1631-32 tarihli idari taksimat defteri " *Atatürk Üniversitesi 1961 Yılı*, Ankara Üniversitesi Basımevi 1963 Ankara s. 212

⁸¹ Ayn Ali Efendi, Özü'nün 1609 da henüz eyalet haline getirilmediğini söyleyerek, Azak hariç diğer "8" livası Rumeli Eyaletine bağlı bulunduğunu eserinde belirtmiştir. Burada zikir edilen sancaklarda Ayn Ali Efendi'nin verdiği sancak birbirine tutmadığına göre 1630 tarihinden sonra idari taksimat da bir değişiklik yapıldığı anlaşılmaktadır. bkz. Ayn Ali Efendi a. g.e. s. 12

⁸² Şerafettin Turan a.g. m. s. 206

aynı göstermiş yalnız bu defterlerde Kılburun livası da Beylerbeyliğe dahil edilmiştir.⁸³

Özü Eyaleti'nde 188 Zeamet, 1188 timar mevcut olub, Beylerbeyi hassı 988.000 akçedir.⁸⁴ Eyalet'de bir beylerbeyi, bir deftardar, bir kadı ve bir de kaptan bulunmaktaydı.⁸⁵ Özü Beylerbeyi bir süre Özü deftardarı olarak da görev yapmış⁸⁶ daha sonra Tuna defterdarlığı görevinde bulunmuştur.⁸⁷

Naima Özü'nün müstakil bir kapı olması için Tuna deftardarlığından ayrılarak, buraya başka defterdar tayin olunduğunu yazmaktadır.⁸⁸

İlhan Şahin'in "Timar sistemi hakkında bir risale⁸⁹" adlı makalesindeki belge, Sofyalı Ali Çavuş Kanunâmesindeki ile aynıdır. Özü eyaleti 1653 te lağvedilerek, Rumeli Eyaletine bağlandığı yukarıda bahs olunan Sofya Ali Çavuş risalesinde ve İlhan Şahin'inkinde bulunmamasından anlaşılmaktadır⁹⁰.

⁸³ İ. Metin Kunt, *Sancakdan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl idaresi*, BÜY İstanbul 1978 s. 186-187

⁸⁴ Ayn-i Ali Efendi, a.g.eseri s. 40. konuyla ilgili olarak Evliya Çelebi, Özü Eyaleti'ndeki zeamet ve Beylerbeyi hasını Ayn-i Ali Efendi'yle aynı fakat timar sayısını 1286 olarak zikr etmiştir. bkz. Evliya çelebi, *Seyahatnamesinden seçmeler -1* s.24

⁸⁵ Özü Beylerbeyisine ve Özü defterdarına ve Özü kadısına gönderilen 8. Zilkade 1/37 (10 Temmuz 1628) tarihli hüküm: BOA MD. 83. s.76/2

⁸⁶ Özü Beylerbeyi olan Özü Defterdarı İbrahim Paşa'ya gönderilen 13 Zilhicce 1037 (14 Ağustos 1628) tarihli hüküm : MD. 83 s.77/1

⁸⁷ Özü Beylerbeyi ve bilfiil Tuna deftardarı olan İbrahim Paşa'ya gönderilen 18 Muharrem 1037 (29 Eylül 1627) tarihli hüküm MD. 83, s.42

⁸⁸ Naima, *Tarih*, İstanbul 1281 II. s. 398

⁸⁹ İÜFD 32 İstanbul 1979 s. 911

⁹⁰ Sofyalı Ali Çavuş, a.g.e. s. 24

D. MÜHİMME DEFTERLERİNE GÖRE XVI. YÜZYILIN SONLARINDA ÖZÜ

Özü ile ilgili olarak Mühimme defterlerinde bir çok hüküm bulunmaktadır. Bunlar Kazakların başta Özü olmak üzere, Bender, Akkirman, Silistre ve Kili sancaklarına yaptıkları saldırıların sürekli artarak devam etmesi üzerine gönderilmiştir. Kazakların, Tuna nehri ve Karadeniz kıyılarındaki Osmanlı şehir, kasaba ve köylerini yağmalayıp, yakıp-yıkması XVI. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp XVII. yüzyılın son çeyreğine kadar çeşitli aralıklarla devam etmiştir.

1. Kazak Saldırılarının Başlaması, Özü Kalesi'nin Tamiri ve Muhafazası

Osmanlı Devleti, Kuzey Karadeniz'de Kazak tehlikesinin başlaması üzerine, bu bölgede bulunan ve stratejik açıdan mühim bir mevkiye sahip olan Özü Kalesi'nin 26 Kasım 1559 (25 Safer 967) tarihinde tamirine başlayarak mukataa nazırı olan Yanbolulu Mehmet'i de kale tamirine mübaşir tayin etmiştir⁹¹. Yine aynı tarihte mukataa nazırı Toyca'da mübaşire yardımcı olmak ve kalenin tamirinde ihtiyaç duyulan malzemeyi tedarik etmek üzere Özü'ye gönderilmiştir⁹².

Özü Kalesi'nin tamirinde kullanılmak üzere, Boğdan Voyvodasından ağaç, tahta ve kereste istenilmiş⁹³, Akkirman Beyi Mustafa Bey'den de lazım olan mühimmatı tedarik olarak, hisâr-eri ve sipahilerden yeterli miktarını Özü'ye sevk etmesi istenmiştir⁹⁴. Yine 26 Kasım da Özü Kalesi'nin tamiri sırasında herhangi bir düşman saldırısına karşı tedbir olarak Vulçitrın ve Akıncı beyi Süleyman Bey askerleriyle birlikte bu bölgeye gönderilmiştir⁹⁵. Kırım Hanı'nda kale tamirine yardım ederek, memleketin muhafazasını sağlamak amacıyla Özü'ye çağrıldı⁹⁶.

⁹¹ BOA. MD. 3 s. 186

⁹² BOA. MD. 3 s. 188

⁹³ BOA. MD. 3 s. 186

⁹⁴ BOA. MD. 3. s. 188

⁹⁵ BOA. MD. 3 s. 188

⁹⁶ BOA. MD. 3 s. 190

Kazak'ların güzergahı olan Özü suyu üzerindeki İslâm Kirman Kalesi 27 Kasım 1559 (26 Sefer 967) tarihinde tamir edilmeye başlanmıştır. Gerekli olan kerestenin temin edilebilmesi için Kırım hanından yardım istenilmiştir⁹⁷.

Özü Kalesi'nin tamirinde çalıştırılmak üzere 2 Aralık 1559 (2 Rebiülevvel 967) da Kocacık Yörükleri subaşısından 135 asker, Naldöken Yörüklerinden 193 asker Tataran-ı Yanbolı, Dobruca, Tataran-ı Akdağ'dan 126 asker ve Tanrıdağ Yörüklerinden 323 asker levazımlarıyla birlikte Özü'ye gönderilmiştir.⁹⁸ Kale'nin tamirinde ayrıca eşkinçi taifesi, ırgadlar ve bennâ (mimar) lar da bulunmaktaydı. Vulçitrın, Akkirman, Silistre, Hırsova, Kili, Brayıl, Tekfur-gölü Beyleri ve askerleri de Özü'nün muhafazasıyla görevlendirilmişlerdir⁹⁹. Özü Kalesi'nin tamirinde ve muhafazasında görev alanların yiyecek ihtiyacını karşılamak amacıyla da Boğdan vilayetinden zahire tedarik edilmesi düşünülmüş ve bu doğrultuda Boğdan Voyvodasından 8 Nisan 1560 (13 Recep 967) tarihinde gerekli zahireyi ve arabaları acilen Özü'ye göndermesi emredilmiştir¹⁰⁰. 10 Nisan'da da Silistre beyinden ve kadısından Özü Kalesi tamiri için gerekli marangozların bulunup gönderilmesi istenmiştir¹⁰¹. Kale'nin tamirine yazında devam edildi. Fakat malzeme sıkıntısı ve kışında yaklaşıyor olması yüzünden tamirat gelecek yıla ertelenmiştir..

Kazaklar ilk olarak 21 Nisan 1560 (25 Recep 967) yılında Rusya üzerinden 3000 kişilik bir kuvvetle Azak tarafına tecavüzde bulunmuşlardır¹⁰². Daha sonra da 2 Mayıs 1560 (6 Şaban 967) tarihinde Kazaklar, Ruslarla birleşerek Azak ve Özü'yü tehdit eder bir duruma gelmiştir. Kuzeyde Ruslara ve Kazaklara karşı set vazifesi gören bu iki sancağın böyle büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalması üzerine, Osmanlı Devleti, Silistre Beyi Sinan Paşa'yı orduya serdar tayin ederek Kefe, Selanik, Vidin, Vulçitrın, Akkerman, İnebahtı, İskenderiyye, Alacahisar, Çirmen Beyleri ve Boğdan Voyvodasınınında acilen Silistre'ye giderek serdara mülaki olmalarını emretmiştir¹⁰³. Bütün alınan bu tedbirlere rağmen 9 Mayıs 1560 (13 Şaban 967)

⁹⁷ BOA. MD. 3 s. 192

⁹⁸ BOA. MD. 3 s. 197

⁹⁹ BOA. MD. 3 s. 306

¹⁰⁰ BOA. MD. 3 s. 319

¹⁰¹ BOA. MD. 3 s. 320

¹⁰² BOA. MD. 3 s. 324

¹⁰³ BOA. MD. 3 s. 355, s. 356

tarihinde Kazaklar Özü'ye saldırmışlardır. Kalenin muhafazasının sağlamak amacıyla İstanbul'dan 5 adet darbzen (kale döven büyük top) ve işinde usta olan 10 topçu askeri Özü'ye gönderdiği gibi, Dergâh-ı Muâlla topçularından Kâsım da 20 kantar barut ve 50 askerle birlikte Özü Kalesi'ne gitmiştir. Kırım Hanından da Özü'ye 2 darbzen, topçu askeri ve barut göndermesi istenmiştir¹⁰⁴. Özü'nün muhafazası için 12 Mayıs'da da Çirmen Beyi, sancağında bulunan ma'zûl sipahiler, sipahizâdeler müsellemler ve yarar yiğitlerle birlikte 353 askeri toplayarak Silistre Beyine mülâka olmuştur¹⁰⁵. Niğbolu Beyi Muzaffer Beyinde Eflak ve Özü taraflarından bir yardım talebi olursa gerekli tedbiri alarak yardımda bulunması için bir ferman gönderilmiştir¹⁰⁶.

29 Eylül 1560 (8 Muharrem 968) yılında Silistre Beyi Serdar Sinan Paşa ölmüş olduğundan ve düşman sardıklarında devam etme ihtimalinde bulunmasından dolayı Alacahisar Beyi Silistre'de muhafazada kalmıştır. Böylece Özü ve civarının muhafazasına kışında devam edilmiştir¹⁰⁷.

Kazakların saldırıları bilhassa 1 Ağustos 1583 (12 Recep 991) tarihinden itibaren artarak devam etmiştir. Bu tarihte Özü ve Akkirman'a büyük bir kuvvetle hücum etmişlerdir.¹⁰⁸ Bunun üzerine bu bölgeye karadan Rumeli Beylerbeyi Cafer Paşa kumandasında bir ordu ve denizden kadırgalar ile yeniçeri gönderilmiştir.¹⁰⁹ Boğdan Voyvodasından da Osmanlı birlikleri Özü ve Akkirman'a ulaşıncaya kadar, her iki mahalli muhafazaya yeteri kadar tüfekli asker yollanması istenmiştir.¹¹⁰ Kazaklar, aynı yılın Kasım ayında Bender Sancağına saldırmışlar, bölgeye yardım amacıyla, Vezir Cafer Paşa ve Rumeli Beylerbeyi Ali Paşa gönderilmiş, Özü Kaptanı da Kırım Hanı'nın kardeşi Saadet Giray'la birlikte yardıma çağırılmıştır.¹¹¹ 30 Ekim 1584 (25 Şevval 992) de Kazakların Özü toprağına yaptıkları akınlar devam etmiştir.¹¹² Bu tarihte Silistre muhafazasında bulunan Vezir Cafer Paşa, muhtemelen

¹⁰⁴ BOA. MD. 3 s. 372

¹⁰⁵ BOA. MD. 3 s. 375

¹⁰⁶ BOA. MD. 3 s. 415

¹⁰⁷ BOA. MD. 3 s. 530

¹⁰⁸ BOA. MD. 51 s. 38

¹⁰⁹ BOA. MD. 51 s. 39 ; BOA. MD. 51 , s.40

¹¹⁰ BOA. MD. 51 s. 38 ; BOA. MD. 51 , s.39

¹¹¹ BOA. MD. 52 s, 111

¹¹² BOA. MD. 55 s, 10

Kazakların Bender Sancağına yapacakları büyük bir saldırı ihtimaline karşı Akkirman Sancağı'nın akıncıları ve askeriyle birlikte Bender'e bağlanmasını istemiştir.¹¹³

Kazaklar, ikinci büyük saldırılarını 24 Nisan 1587 (16 Cemaziyelevvel 995) tarihinde Özü kalesine yaptılar.¹¹⁴ Kaleyi yağmalayarak 300 kişiyi de esir aldılar.¹¹⁵ Bunun üzerine Çirmen ve Niğbolu Sancakbeyleri'nin acilen Özü'ye gitmeleri emredilmiştir.¹¹⁶ 10 Ağustos 1587 (1 Ramazan 995) de Kazaklar Özü kalesine tekrar saldırmışlar, şehri yakıp-yıktıktan sonra, kalede bulunan 80 aded topu da yanlarına alarak kaçmışlardır.¹¹⁷ Bunun üzerine Niğbolu Beyi eşkiyaları yakalamak üzere askeriyle birlikte Özü'ye gönderilmiştir.¹¹⁸ Kazaklar, Özü kalesinden aldıkları topları ve koyunları yanlarında götürmeyip Boğdan toprağında bir yere bırakmışlardır. Boğdan Voyvodasından bu topları ve koyunları toplanıp, süratle Özü'ye teslim etmesi istenmiştir.¹¹⁹ 16 Aralık 1587 (15 Muharrem 996) de Özü kalesi tamir edilerek asker ihtiyacı da karşılanarak Niğbolu Beyi Mehmet Bey, Silistre, Çirmen, Vidin, Bender Beyleri muhafaza için Özü'ye gönderilmiştir.¹²⁰ Bu bölgenin muhafazasını sürekli şekilde sağlayabilmek için Silistre Sancağı Beyi, zeamet ve timar sahiplerinden başka alay beyleri ile 4 Ocak 1588 (4 Safer 976) tarihinde Özü'ye gitmiştir.¹²¹ Çirmen ve Vize akıncı beyleri dahi muhafazaya gitmek üzere görevlendirilmiş, fakat Boğdan Voyvodasının Lehistan'ın Boğdana saldırma ihtimali olduğunu bildirmesi üzerine, bu kuvvetler Özü'ye sevk edilmemiştir.¹²²

14 Temmuz 1588 (21 Ramazan 996) de Kazak eşkiyası iki bin atlı ve üç bin yaya askeriyle Özü'ye yeniden hücum etmiş. Tırhala, Köstendil, Alacahisar, Vidin, Bender sancakbeyleri ile Kırım Hanı kuvvetleri birlikte acilen Özü'ye yardıma gelmişlerdir. Osmanlı kuvvetleri ile Kazaklar

¹¹³ BOA. MD. 52, s, 291

¹¹⁴ BOA. MD. 62, s, 45

¹¹⁵ BOA. MD. 62, s, 70

¹¹⁶ BOA. MD. 62, s, 45

¹¹⁷ BOA. MD. 62 s. 200

¹¹⁸ BOA. MD. 62 s. 200

¹¹⁹ BOA. MD. 62 s. 165

¹²⁰ BOA. MD. 62 s. 175

¹²¹ BOA. MD. 62 s. 194

¹²² BOA. MD. 62.s. 196

arasındaki muharebede beş yüz Kazak askeri öldürülmüş ve üç Kazak askeri de esir alınmıştır.¹²³ Aynı yılın Ekim ayında Kazaklar, Özü muhafazasında bulunan askerlerin yerlerine dönmelerini fırsat bilerek kaleye saldırmışlar ve kaledeki pek çok müslüman memur, asker, kadın ve çocuğu şehit etmişlerdir. Bu yüzden Özü beyliği lağvedilerek ve salıyanesi karşılık tutularak 60 akçe ile bir ağa tayin edilmiştir. Bundan başka yevmiyesi sekizer akçe ile 47 asker, yevmiyesi yedişer akçe ile 100 asker, yevmiyesi 20 akçe ile kethüda, yevmiyesi 15 akçe ile kâtip tayin olunup Özü'ye gönderilmiştir. Ayrıca ulufeleri bey salıyanesinden karşılanmak üzere atlı ve piyade askerlerde deftere kayd edilerek, defterin bir sureti İstanbul'a yollanmıştır¹²⁴. Kazak saldırılarının sürekli şekilde artması üzerine Rumeli Beylerbeyi'nin ve Silistre Sancak Beyinin Özü'nün muhafazası için askerleriyle birlikte her zaman hazır olması emr edilmiştir.¹²⁵ Lehistan'ın desteklediği Kazakların H. 997 / M. 1588-1589 Tarihinde Özü kalesine tekrar saldırması ve kalede birçok hasara sebep olması üzerine, Kırım Hanı Gazi Giray Han'ın -uzun zamandır beklediği- Lehistan'a akın yapması için izin verilmiştir.¹²⁶

Alınan bütün bu tedbirlere rağmen, Osmanlı Devleti en güçlü olduğu bu devirde Kazakların bölgeye saldırılarına engel olamamıştır. Bunun temel sebebi karşılarında düzenli bir ordunun bulunmayışdır. Birçok kere Osmanlı Ordusu, Kazakların bozguna uğratmış yine de bazen Lehistan'ın, bazen de Rusya'nın desteklediği bu eşkiya grupları fırsat buldukça Osmanlı Devleti'nin topraklarında yağmaya ve çapulculuğa devam etmişlerdir.

2. Özü Muhafazasında Bulunan Gemilerin Önemi

XVI. yüzyılın sonlarında, Özü Sancakbeyinin emrinde kalite¹²⁷ tipi gemiler bulunmaktaydı.¹²⁸ Bu gemiler Özü muhafazasında kullanıldığı gibi ¹²⁹

¹²³ BOA. MD. 64. s. 73

¹²⁴ BOA. MD. 64 s 144

¹²⁵ BOA. MD. 67. s. 204 : BOA. MD. 67 s. 204

¹²⁶ Selâniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selâniki*, Haz. Prof. Dr. Mehmed İpşirli İÜEFB, İstanbul 1989 s. 214

¹²⁷ Kalite : "Galiota" Kalyon biçiminde kadirga, eski zamanda yelkenli bir tip gemi bkz. **Katip Çelebi**, *Tuhfetül-Kibar fi Esfaril Bihar*, açıklayan ve yayına hazırlayan Orhan Şaik Gökyay, 1000 Temel Eser, MEB İstanbul 1973 s. 315

¹²⁸ BOA. MD. 40, s. 227

¹²⁹ BOA. MD. 47, s. 13

ihtiyaç halinde yakın sancaklara da yardıma gönderilmekteydi.¹³⁰ Kazak saldırılarının artması üzerine Osmanlı Devleti zaman zaman Özü'ye Donanmayı Hümayun'dan gemiler de sevk etmiştir.¹³¹

Özü'de bulunan kalitelerin cenkçi asker ihtiyacı Bender, Akkirman, Kili ve Özü kaleleri dizdarları ve Azab Ağaları tarafından karşılanıyordu.¹³² Osmanlı Devleti, Kazak eşkiyasının Özü nehri üzerinden Karadeniz'e çıkmalarını engellemek amacıyla, bu nehre de harb gemisi göndermiştir.¹³³ Bu gemilerinde asker ve topçuları civarındaki sancaklardan karşılanıyordu.¹³⁴

Özü'de muhafızlık hizmetinde bulunan kalitelerin sayısı yıllara göre değişmekteydi. 5 Ağustos 1584 (27 Receb 992) tarihinde burada dört kalite mevcut iken¹³⁵ Eylül 1587 (Şevval 995) de sadece iki tane idi.¹³⁶ Bu azalışın, Kazak saldırılarının 1587 de azalması ile izahı mümkündür.

¹³⁰ BOA. MD. 70, s. 109 : BOA. MD. 52, s. 111

¹³¹ BOA. MD. 47. s. 90 : BOA. MD. 62, s. 117

¹³² BOA. MD. 47. s. 13 : BOA. MD. 44, s. 209 : BOA. MD. 44 s. 223

¹³³ BOA. MD. 47. s. 13

¹³⁴ BOA. MD. 47. s. 13

¹³⁵ BOA. MD. 53. s. 116

¹³⁶ BOA. MD. 62. s. 117

2. BÖLÜM

XVII. YÜZYILDA ÖZÜ İLE İLGİLİ MÜHİMME HÜKÜMLERİ

Gerek topraklarının büyüklüğü, gerek nüfusu, gerekse tabii zenginlikleri bakımından Özü, Osmanlı Devletince tali bir öneme haizdi ve gerçekte devletin gelirlerine ve savaş gücüne katkısı pek azdı. Bununla beraber XVI. yüzyılın sonlarında ve XVII. yüzyılın ilk yarısındaki Mühimme Defterlerinde Özü ile ilgili nisbeten çok sayıdaki fermanlar, bu bölgenin o kadar önemsiz bir sancak olmadığını göstermektedir.

Özü Eyaleti'nin, sürekli Rus ve Kazak eşkiyalarının saldırılarına maruz kalması, burada yaşayan insanları siyasi ve ekonomik olarak husursuz etmiştir. Bu sebepten eski huzuru sağlamak amacıyla Özü Eyaleti'ne ve Eyalete tabi sancaklara bir çok ferman gönderilmiştir. 83 numaralı Mühimme Defterimizdeki bu fermanlar, genel olarak, Özü Kalesi'nin tamiri ve muhafazası, civarındaki Doğan Geçidi Kalesinin yapımı ve Eyalet askerlerin maaşları ile ilgilidir. Ayrıca Defterde, Kefe Beylerbeyliği¹³⁷, Eflak¹³⁸ ve Boğdan¹³⁹ Voyvodalığı, Akkırman¹⁴⁰, İbrail¹⁴¹ Vidin,¹⁴² Kili,¹⁴³ Bender,¹⁴⁴ Niğbolu,¹⁴⁵ Silistre,¹⁴⁶ Çirmen ve Kırkkilise¹⁴⁷ gibi sancaklarındaki siyasi, sosyal ve ekonomik olaylarla ilgili çok sayıda hüküm bulunmaktadır.

¹³⁷ BOA. MD. 83 s. 67/1 : s. 67/2 : s. 68/2 : s. 69/1 : s. 69/2

¹³⁸ BOA. MD. 83 s. 67 s. 23/2 : s. 30/2

¹³⁹ BOA. MD. 83 s. 30/1 : s. 75/2 : s. 73/1

¹⁴⁰ BOA. MD. 83 s. 2/2 : s. 11/1 : s. 20/1 : s. 70/1 : s. 75/1

¹⁴¹ BOA. MD. 83 s. 13/1 : s. 13/2 : s. 41/5

¹⁴² BOA. MD. 83. s. 8/2

¹⁴³ BOA. MD. 83 s. 16/2 : s. 16/3 : s. 16/4 : s. 17/2 : s. 17/3

¹⁴⁴ BOA. MD. 83 s. 11/2 : s. 31/2

¹⁴⁵ BOA. MD. 83 s. 8/1 : s. 10/1 : s. 6/4

¹⁴⁶ BOA. MD. 83 s. 12/2 : s. 27/1

¹⁴⁷ BOA. MD. 83 s. 3/1

A. ÖZÜ KALESİ'NİN TAMİRİ VE MUHAFAZASI

1. Kale'nin Tamiri ve Muhafazası

H. 1036 / M. 1627-1628 tarihinde Özü Kalesi'nin kusur kalan yerlerinin tamir edilmesi, etraf ve civarının gereği gibi muhafazası için Donanmay-ı Hümâyûn'a kaptan ve eyaletin asker halkına serdar olan Vezir Hasan Paşa bu bölgeye gönderilmiştir.¹⁴⁸ Özü Beylerbeyisi İbrahim Paşa'da Özü kalesine Kazakların yapabilecekleri bir saldırıyı önlemek amacıyla kara ordusuna komutan tayin olunmuştur.¹⁴⁹

Kale binasının tamirinde çalışmak üzere, Silistre, Niğbolu, Vidin, Kırkkilise, Hırsova, Vize sancaklarının beyleri bu sancaklarda zeamet ve tımara sahib olan Dergâh-ı Mualla'nın gedikli ve gediksiz müteferrikaları, katib, çavuş, çavuşzadeler, küttab şakirdleri, ma'zul, eli emirli akıncı taifesi ve zikr olunan sancaklarda yaşayan ve buraları vatan edinmiş olan cebeciler vesair askeri guruplarda hepsi görevlendirilmiştir.¹⁵⁰ Bunlardan başka, Özü Kalesi'nin muhafazası için Vidin ve Feth-i islâm farisleri (atlı asker) Özü'ye sevk olunmuştur.¹⁵¹ Fakat bu atlı askerlerden altısı muhafazaya gitmiş diğerleri emr-i şerife itaat etmeyip ağalarıyla birlikte firar etmişlerdir.¹⁵²

Kazakların denizden yapacakları saldırılara karşı tedbir olarak da Feth-i islâm kazasında bulunan iki şayka cenkçi askerleri ve kürekçileriyle beraber Özü'ye gönderilmiştir.¹⁵³ Özü'de bina olunan kale mühimmatı Boğdanlılara da teklif olunmuştur.¹⁵⁴ Boğdan karyeleri reayası bu teklifden kurtulmak için kendi sınırlarına yakın olan Bender Sancağı'nın köylerine göçüb, buralara yerleşmişlerdir.¹⁵⁵ Bunun üzerine Boğdan Voyvadası bizzat

¹⁴⁸ BOA. MD. 83 s. 47/1

¹⁴⁹ BOA. MD. 83 s. 36/1 : s. 36/2

¹⁵⁰ BOA. MD. 83 s 22/1 :s. 3/1 : 40/1 : 35/1

¹⁵¹ BOA. MD. 83 s 26/1

¹⁵² BOA. MD. 83 s 26/1 : Vidin atlı askerleri firar eyledikleri için H. 1036 / M. 1627 tarihinde aldıkları dokuz aylık maaşları miri için tahsil olunmuştur. bkz. BOA. MD. 83 s 48/1

¹⁵³ BOA. MD. 83 s 48/1

¹⁵⁴ BOA. MD. 83 s 31/2

¹⁵⁵ BOA. MD. 83 s 31/2

kendi askerleriyle birlikte Özü'ye gelerek kalede bina olunan hisariçi, palanga ve sair hizmetlerde bulunmuşdur.¹⁵⁶

2. Kale Tamirinde Kullanılacak Malzemenin Temini

Özü Kalesi'nin tamiri ile Dinyeper ve Bug nehirlerinin döküldüğü liman gölünün uç kısmındaki boğaz kontrol altında tutulabileceği gibi, bu nehirlerde işletilebilecek gemilerle Rusya taraflarında bulunan, Kazaklar ve Ruslar da etkisiz hale getirilebilecekti. Bu amaçla 1627 tarihinde Özü Kalesi'nin tamirine başlanmıştır.

Kale inşasında çalışan ve muhafazada bulunan askerler için, Kili ve İbrail Sancakları'nda pişirilen peksimed, iskelelerde ücretli gemiler tutularak acilen Özü'ye nakl edilmiştir.¹⁵⁷ Ayrıca Kale tamirinde kullanılmak üzere Akkerman¹⁵⁸, Kili ve İbrail sancaklarındaki mevcut keresteleri de Özü'ye gönderilmiştir.¹⁵⁹

Bu sayede H. 1037 / M. 1627-1628 tarihinde Özü Kalesi'nin gerekli yerlerinin tamiri mümkün olmuştur. Kazakların saldırıda bulunabilecekleri ihtimaline karşı, Özü'deki askerlerin geri dönmelerine izin verilmemiş, bu bölgenin muhafazası kışın da devam etmiştir.¹⁶⁰

Doğu Karadeniz sahilinde, Riyon (Faş) nehrinin Karadeniz'e döküldüğü bir mahalde bulunan Faş Kalesi de, 1579 senesinde inşa olunarak XVIII. yüzyılda Rus tehlikesinin başlaması üzerine, 1724 tarihinde tamir edilmeye başlanmıştır. Faş Kalesi'nin tamirinde, Özü Kalesi'nin tamirinden farklı olarak taş ve kireç kullanılmıştır. Bu malzemenin Faş'a naklini sağlamak amacıyla Vize, Kırkkilise ve Pınarhisarın'da 400 adet tekerlek yaptırılarak bölgeye gönderilmiştir. ayrıca tonbazlarla da (yelkenli altı düz güvertesiz bir kayık çeşidi) bölgeye taş nakli yapılmıştır. Mühimmat ve yiyecek ihtiyacı ise İstanbul'dan sağlanmıştır. Kalenin bulunduğu bölge bol yağışlı bir iklimle sahip olduğu için duvarları kârgir (tuğla) olarak yeniden yapılmıştır. Faş kalesi ilk yapıldığı yıllarda doğu karadenizdeki korsanlık faaliyetlerine mani olmak "mâl-i

¹⁵⁶ BOA. MD. 83 s 31/2

¹⁵⁷ BOA. MD. 83 s 16/1

¹⁵⁸ BOA. MD. 83 s 2/2

¹⁵⁹ BOA. MD. 83 s16/1

¹⁶⁰ BOA. MD. 83 s 47/1

mîrî" nin tahsilini kolaylaştırmak vazifelerini üstlenirken daha sonraki dönemlerde Rusya devletine karşı müdafa hattının bir parçası olmuştur. Özü'de bu tarihte Kuzey Karadeniz'de aynı görevi ifa etmekteydi¹⁶¹.

B. KALE YAPIMI

Özü Kalesi önündeki boğazın 4 mil genişliğinde olması sebebiyle Bug ve Dinyeper nehirlerinden şaykalarıyla inen Kazaklara engel olamamaktaydı. Bu yüzden de Kazaklar sık sık bu bölgeden rahatça geçerek Karadeniz sahillerinde yağma yapmaktaydılar. Kazak eşkiyalarının, Özü ve civarındaki yerleşim birimlerine verecekleri zararları önlemek ve Karadeniz'e çıkmalarını engellemek amacıyla, Osmanlı Devleti tarafından Aksu (Bug) ve Özü nehirleri üzerinde kaleler inşa edilmesi düşünülmüştür. Bu sebeple ilk olarak Kazak eşkiyalarının geçtiği olan Aksu'nun iki tarafına H. 1023 / M. 1614-1615 tarihlerinde, Kaniye Beylerbeyi Karakaş Mehmed Paşa tarafından birer kale inşa edilmiştir.¹⁶²

Bundan sonra yine Kazak'ların güzergâhı olan Özü nehri üzerinde Doğan Geçidi denilen bölgede H. 1036 / M. 1627-1628 tarihinde kale inşa edilmeye başlanmıştır.¹⁶³ Naima zikr olunan yerde Kanuni Sultan Süleyman Han zamanında da bir kale bina ettirildiğini fakat daha sonra bu kalenin harap olduğunu yazmaktadır.¹⁶⁴

1. Kale Yapımında Görevli Askerler

Özü Nehri'nin iki tarafında bina olunacak kalelerin birisinin yapımını Kırım Hanı Mehmed Giray taahhüd etmişti¹⁶⁵ Özü Nehri'nin diğer tarafındaki kale binası ise Özü'ye tayin olan Vezir Hasan Paşa tarafından yaptırılacaktı.¹⁶⁶

¹⁶¹ Faş kalesi yapımında kullanılan malzemeler ve malzemenin tedariki hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mahir Aydın, "Faş Kalesi" *The Journal of ottoman studies* VI, İstanbul 1986 s. 67-138

¹⁶² Naima, *Tarih*, II. s. 118-119 Katip Çelebi, *Fezleke* I s. 358

¹⁶³ BOA. MD. 83 s 1/1 : s. 1/2

¹⁶⁴ Naima, *a.g.e.* s. 317

¹⁶⁵ Katip Çelebi, *Fezleke* s. 91

¹⁶⁶ *a.g.e.* s.92

Vezir Hasan Paşa'nın bu inşaatta çalışmak ve bölgenin muhafazasını sağlamak amacıyla çok sayıda askere ihtiyaç vardı. Niğbolu, Silistre ve Kırkkilise sancaklarında, zeamet ve tımara sahib olan Dergah-ı Mualla'nın gedüklü ve gedüksüz müteferrikaları, çavuş, küttab ve sair tevaif-i asker halkı bu ihtiyacı karşılamak için bölgeye sevk edilmiştir.¹⁶⁷ Muhafazada görevli oldukları halde emr-i şerife itaat etmeyen Niğbolu, Silistre ve Vidin sancaklarında görevli dergâh-ı muallâ cebecileri ise cezalandırılmıştır.¹⁶⁸ Ayrıca İsmail Sancağında bulunan beşlü¹⁶⁹ taifesinde ağalarıyla birlikte kale hizmetinde bulunmaları için bu bölgeye gönderilmiştir.¹⁷⁰ Vidin Sancağında da kale inşaatında ve muhafazada bulunmak üzere asker göndermesi emr edilmiştir.¹⁷¹

2. Kale Yapımında Kullanılacak Malzemenin Temini

Doğan Geçidi'nde yapılacak kalenin mühimmatı için Kili Kalesi'nin Dizdarı'ndan: on kantar siyah barut, beş kantar pamuk ipliği (rişte-i pembe), iki yüz yirmi üç kazma, üç adet demir kürek, iki adet demir külünk, iki adet çatal, çekiç ve on adet küskü istenmiştir.¹⁷² Boğdan Voyvodası da kale yapımında kullanılmak üzere tedarik ettiği keresteyi Akkirman'a nakl ettirmiştir.¹⁷³ Akkirman Sancağı'nda bulunan bu kerestelerin bir kısmı sancak reayasının yardımıyla Budak Çelebi Kışlağı na götürülmüş ve bir kısmıda Akkirman'da bulunan gemilerle Özü'ye ulaştırılmıştır.¹⁷⁴ Boğdan'dan gelen ve Kili-Akkirman Sancağında bulunan mîrî keresteler, ihtiyaç halinde, Kili boğazından gemilerle Tersâne-i Amireye nakl edilmekteydi.¹⁷⁵ Böylece Boğdan yalnız kendi bölgesinin kereste ihtiyacını karşılamakla kalmıyor, Aynı zamanda İstanbul'un kereste ihtiyacının bir kısmına da cevap veriyordu.

¹⁶⁷ BOA. MD. 83 s 1/1

¹⁶⁸ BOA. MD. 83 s 15/1

¹⁶⁹ Beşlü : Beş akçe ulüfeli yeniçeriler hakkında kullanılan bir tabirdir. Vazifeleri askere yol açmak delillik işini gidermekti. Bunların amirine ve zabıtine beşlü ağası denir. Bkz. Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 2. baskı MEB. İstanbul 1971 s. 211

¹⁷⁰ BOA. MD. 83 s 17/1

¹⁷¹ BOA. MD. 83 s 14/2

¹⁷² BOA. MD. 83 s 18/1

¹⁷³ BOA. MD. 83 s 19/1

¹⁷⁴ BOA. MD. 83 s 19/2

¹⁷⁵ BOA. MD. 83 s 15/3

Naima, Doğan Geçidi'nde inşa olunan kalenin mühimmatı için, Kefe eyaleti karyelerinden kazma, kürek ile birlikte onar reyanın bölgeye ihraç olunduğunu, Eflak ve Boğdan Voyvodaları'nın dahi lazım olan malzemeyi tedarik ettiklerini yazmaktadır.¹⁷⁶

Doğan Geçidi'nde H. 1036 / M. 1627-1628 tarihinde inşasına başlanan kalenin yapımı H. 1090 / M. 1679-1680 senesinde tamamlanabilmiştir. Bu sayede Kazakların Karadeniz sahillerinden uzak tutulabilmesi sağlanmıştır¹⁷⁷. Bina olunan kale bu tarihten sonra Karadenizin kuzeyinde kendisini yavaş yavaş hissettirecek olan Rusya'nın, tehlike arzemesiyle birlikte XVIII. yüzyılın başlarında yeniden önem kazanacaktır.

C. ÖZÜ EYALETİ'NDEKİ ASKERLERİN MAAŞLARI

Tuna mukataası'nın ıslah ve tashih edilerek, Özü ve sair kalelerin askerlerine Ocaklık¹⁷⁸ tayin edilebilmesi için Osmanlı Devleti Vezir Hasan Paşa'yı görevlendirmiştir.¹⁷⁹ Bu sebebden Niğbolu mulakataasının ıslah ve tashihi görüşülmek üzere, Sancağın Kadısı ve mukataat emirleri, Tuna Deftardarıyla birlikte Özü'ye gelmeleri istenilmiştir.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Naima, Tarih II. s.317 : Katip Çelebi, Fezleke II. s. 358

¹⁷⁷ Hans-Jurgen Kornumpf, a.g.m. s. 245

¹⁷⁸ Ocaklık deyimi hakkında bkz. Nejat Göyünç, "Yurtluk ve Ocaklık Deyimleri Hakkında" Prof. Dr. Bekir Kültükoğluna Armağan, İstanbul 1991, s. 269-277

¹⁷⁹ BOA. MD. 83 s 8/1

¹⁸⁰ BOA. MD. 83 s 8/1

1. Özü Eyaleti Askerleri İçin Ocaklık Tayin Edilen Yerler

a. Niğbolu ve Rusçuk :

11 Ağustos 1627 (29 Zilkade 1036) tarihinde Niğbolu İskelesi¹⁸¹, 12 Haziran 1628 (9 Şevval 1037) de Niğbolu, Rusçuk ve tevabii mukataaları Özü eyaletindeki kalelerin muhafızlarının maaşları için Ocaklık tayin olunarak¹⁸², Arslan adlı bir Yahudiye zabt ettirilmiştir.¹⁸³

b. İbrail

İbrail Sancağı'nda yaşayan kefere reayasının 16 Mayıs 1627 (1 Ramazan 1036) ve 5 Mayıs 1628 (30 Şaban 1037) tarihleri arasında bir yıllık cizyeleri (155.000 akçe) ve gulamlarının (75.000 akçe) toplamı olan 230.000 akçe, geri kalan yerleri tamir edilen Özü Kalesi'nin askerlerinin maaşlarına Ocaklık tayin olunmuştur.¹⁸⁴ Ayrıca İbrail İskelesi ve ona tabi mukataaları da Nazır Ahmed'in yönetiminden alınarak, 12 Eylül 1627 (1 Muharrem 1037) de Özü Eyaleti'nin askerlerine ocaklık bağlanmıştır.¹⁸⁵

c. Kili

Kili ve ona tabi mukataalar 13 Mart 1627 (25 Cemaziyelahir 1036) da tahvili Nazır Ahmed'den alınarak, mukataalar Özü Kalesi askerlerinin maaşları için ocaklık tayin olunmak üzere Vezir Hasan Paşa'nın kapıcı başışı tarafından zabt edilmiştir.¹⁸⁶

d. İsakçı, Tolçi ve Maçın

Tuna mukataasına dahil isakçı, Tolçi, Maçın ve tevabii mukataaları da 11 Ağustos 1627 (29 Zilkade 1076) tarihinde Nazır Ahmet'den alınarak, yine aynı tarih de Özü Eyaleti askerleri için Ocaklık tayin olunmuştur.¹⁸⁷ Yine

¹⁸¹ BOA. MD. 83 s 9/1

¹⁸² BOA. MD. 83 s 41/1

¹⁸³ BOA. MD. 83 s 41/2 : s. 41/3

¹⁸⁴ BOA. MD. 83 s 43/1

¹⁸⁵ BOA. MD. 83 s 25/1

¹⁸⁶ BOA. MD. 83 s 25/1

¹⁸⁷ BOA. MD. 83 s 24/2 : 28/1 : 29/1

İsakçı, Tolçı ve Maçın Sancaklarındaki reyadan H. 1037 / M. 1628 senesi de dahil olmak üzere Avârız vergileri toplanarak, Akkirman'da muhafaza da bulunan dergah-ı Mualla yeniçerilerin maaşlarına tahsis edilmesi istenmiştir.¹⁸⁸

e. Ahyolu

Ahyolu mukataası, ;Özü eyaleti askerlerinden olan ve Asitâne-i Saâdet den gönderilen Efreñç sipahileri ve Donanmây-ı Hümayûn da bulunan cebecilerin H. 1036/M.1627 de 1 yıllık maaşlarının bir kısımlarını karşılamak üzere ocaklık olarak tahsis edilmiştir. ¹⁸⁹ Bundan dolayı Ahyolu müfettişi ve mukataa eminin de acilen Özü'ye gönderilmek üzere 1.000.000 akçe yi hazıretmeleri istenmiştir.¹⁹⁰

f. Eflak

29 Eylül 1627 (8 Muharrem 1037) tarihinde Eflak Voyvodasından Özü'ye gönderilen ve Donanmây-ı Hümayûn'da memur olan Dergâh-ı Muallâ Yeniçerilerinin maaşları için 2.200.000 akçeyi acilen Özü'ye nakil etmesi emredilmiştir.¹⁹¹

g. Akkirman

Akkirman iskelesi, hassa mukataası ve tevabii mukataaları Nazır Ahmed üzerinde iken 11 Şubat 1627 (25 Cemaziyellevvel 1036) da Özü eyaleti askerlerinin maaşları için Ocaklık olmak üzere Vezir Hasan Paşa'nın adamı tarafından zabt olunmuştur.¹⁹²

Kırım Hanlarının ve hariçden bir kimsenin Özü Eyaleti askerlerinin Ocaklık bağlanan Akkirman ve tevabii muhataalarına zarar vermesini engellemek amacı ile de Özü Beylerbeyi İbrahim Paşa'ya ve Akkirman

¹⁸⁸ BOA. MD. 83 s 79/1

¹⁸⁹ BOA. MD. 83 s 12/1

¹⁹⁰ BOA. MD. 83 s 27/2

¹⁹¹ BOA. MD. 83 s 42/1 :s. 42/3 : s.23/1

¹⁹² BOA. MD. 83 s 29/2

Kadısına dikkatli olmaları için 2 Ağustos 1628 (2 Zilhicce 1037)tarihinde bir ferman gönderilmiştir.¹⁹³

Bu yerlerden başka Rahova, Zıştovi İskeleleri ve tevabii mukataaları¹⁹⁴ Silistre, Balçık, Varna ve bu livalardaki beytül-mal-i amme, hassa toprakları ve tevabii mukataaları da Özü Eyaleti'nin askerlerinin maaşları için Ocaklık tayin olunmuştur.¹⁹⁵ Ocaklık tayin olunan bu mukataalara teftiş namıyla veya başka sebeplerden dolayı müdahale edilmemesi için Tuna Defterdarı olan İbrahim Paşa'ya 29 Eylül 1627 (18 Muharrem 1037) de bir emr-i şerif gönderilmiştir.¹⁹⁶

2. Özü Kalesi'ndeki Askerlerinin Maaşları ve Ocaklık Olarak Bağlanan Yerler*

a. Özü Kalesi ve Palangasına Ocaklık Bağlanan Yerler

H. 1037 (1627-1628) tarihinde Özü Kalesi askerlerinin yevmiyelerinin bir yıllık tutarı 1.037.504 akçedir.¹⁹⁷ Bu askerlerin maaşlarını karşılamak üzere Silistre ve Rusçuk mukataaları Ocaklık olarak tahsis olunmuştur.¹⁹⁸ Yine Özü kalesi askeri olup bir yıllık maaşları tutarı 1.049.544 akçedir. Bu askerlerin maaşları içinde ocaklık olarak Niğbolu ve tevabii mukataaları bağlanmıştır.¹⁹⁹

Özü kalesinde M. 1036 / M. 1627 tarihinde yeni yapılan palanganın muhafazasında görevli askerlerin bir yıllık yevmiyelerinin tutarı da 2.083.712

¹⁹³ BOA. MD. 83 s 71/1

¹⁹⁴ BOA. MD. 83 s 9/1

¹⁹⁵ BOA. MD. 83 s 43/3

¹⁹⁶ BOA. MD. 83 s 44/3

* Özü ve çevresindeki kalelerin., kale muhafızları ocaklıkları ve bunların işleyişi hakkında bkz. Victor Ostopchuk, **The Ottoman Black Sea Frontier and the Relations of the Porte with the Polish-Lithuanian Commonwealth and Muscovy 1622-1628**, Harvard Üniversitesi Doktora Tezi, Ekim 1989 s. 194-257

¹⁹⁷ BOA. MD. 83 s 73/2

¹⁹⁸ BOA. MD. 83 s 73/2

¹⁹⁹ BOA. MD. 83 s 73/2

akçedir. Defterdeki hükümde bu askerlerin maaşlarına karşılık olarak hangi bölgelerin ocaklık olarak tahsis edildiği yazılmamıştır.²⁰⁰

b. Hasan Paşa ve Kılburun Kalelerine Ocaklık Bağlanan Yerler

Vezir Hasan Paşa tarafından H. 1036 / M. 1627 da Özü'de yaptırılan yeni Hasan Paşa Kalesi'nin ve Kılburun kalelerinin askerlerinin yevmiyelerinin bir yıllık tutarı 7.045.447 akçe olup, bu askerlere Balçık mukataaları Rusçuk hassı ve beytül mal-ı amme ve Silstre ve tevabii mukataaları ocaklık yapılarak maaşları için tahsis edilmiştir.²⁰¹

D. HASAN PAŞA

Darüssaade Ağası adamlarından olup, İstanbul yakınında Çatalca tarafında doğmuştur.²⁰² Bir yeniçeri'nin oğlu olan Hasan Paşa I. Ahmed'in kızlarından Fatma Sultan'ın kocası ve IV. Murad'ın eniştesidir.²⁰³ Tabaniyassı Mehmed Paşa'nın yanında yetişmiş²⁰⁴ ve Çatalcalı Hasan Çelebi namıyla meşhur olmuştur.²⁰⁵ Emirahurbaşılık görevinde iken 13 Mayıs 1626 (18 Şevval 1035) tarihinde kaptanlık mevkiine yükselmiş ve ilk seferinde Akdeniz'e yollanmıştır.²⁰⁶ Daha sonra H. 1036 / M. 1627 da Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Özü Eyaletine Donanmayı Hümayun'a kaptan ve Vezir olarak tayin edilmiştir.²⁰⁷ Hasan Paşa bu bölgeye Rus ve Kazak eşkiyalarının Kuzey Karadeniz kıyılarına yaptıkları sürekli saldırıları önleyerek asayişin temin etmek, Özü Kalesi'nin ihtiyaç duyulan yerlerini tamir ettirmek ve Doğan Geçidi'nde bir kale yaptırmak ve Tuna muhataasını ıslah ve tashih ederek Eyalet askerlerinin maaşları için ocaklık tahsis etmek üzere gönderilmiştir.

Kaptan ve Vezir Hasan Paşa 13-23 Haziran 1628 (10-29 Şevval 1037) tarihinde Kırım Han'ı olan Mehmed Giray ve kardeşi veliahd Şahin Giray'ı

²⁰⁰ Defterimizdeki hükümde bu askerlerin maaşlarına karşılık hangi bölgelerin ocaklık olarak tahsis edildiği yazılmamıştır bkz. BOA. MD. 83 s 73/2

²⁰¹ BOA. MD. 83 s 73/2

²⁰² Katip Çelebi, Tuhfetül-Kibâr fi s. 212

²⁰³ İsmail Hami Danişmed, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi III. s. 548

²⁰⁴ Evliya Çelebi, Seyahatname cilt 8 s. 39

²⁰⁵ Katip Çelebi a.g.e. s. 212

²⁰⁶ a.g.e. s. 212

²⁰⁷ BOA. MD. 83 s 1/1

Rızay-ı Hümâyuna muhalefet ettiği ve şer'i şerife aykırı işler yaptığından dolayı görevinden alarak, Can Bey Giray'ı , Han ve kardeşi Devlet Girayı veliahd yapmak için maiyyeti ile beraber Kırım'a sevk edilmiştir.²⁰⁸

Hasan Paşa donanmayı hümayun kaptanlığını 4 sene 3 ay ve 8 gün yapmıştır.²⁰⁹ H. 1040 / M. 1630 da saraydaki entrikalar yüzünden kaptanlıktan azledilerek görevi Büyük Mirahur Canbulatzade Hüseyin Bey'in oğluna verildi.²¹⁰ Eski kaptan Hasan Paşa'da asker toplamak görevi ile Rumeli'ye gönderileceği sırada Yenişehir'de ölmüştür.²¹¹ Joseph Van Hammer Hasan Paşa'nın bacanağı Recep Paşa tarafından zehirleterek öldüğünü yazmaktadır.²¹² (Ağustos 1631)

²⁰⁸ Mehmed Giray'ın Kırım Hanlığından alınarak, Can Bey Giray'ın Kırım Han'ı olması hakkında bkz. BOA. MD. 83 s 40/1 : s. 63/2 : s. 64/ 1 : s. 65/1 : s. 65/2 : s. 66/1

²⁰⁹ İsmail Hami Danişmend a.g.e. s. 548

²¹⁰ Joseph Van Hammer **Osmanlı Tarihi**, (çev Mehmed Ata bugünkü dile özetleyen Prof. Dr. Abdülkadir Karahan) MEBY İstanbul 1991 II, s. 376

²¹¹ Kâtip Çelebi, **Tuhfetül Kibar** s. 212.

²¹² a.g.e. s. 376

3. BÖLÜM

ÖZÜ KALESİ

Özü kalesi, dağın üzerinde yirmibeş ayak yüksek bir surun içinde, metin bir kaledir.²¹³ Kale, elli sekiz derece uzunluğunda, kırk yedi derece eninde ve dört mil genişliğindedir.²¹⁴ Özü kalesinin aşağısında, dağın eteğinde şehir vardır. Bu şehirin bir tarafı alçak bir surla çevrili olup, diğer yanı dağa çevrilidir.²¹⁵ Özü kalesi, eski Yunanlıların bina eyledikleri Alketra Kenti'nin harabeleri üzerinde kurulmuş olup, Kırım Hanlarından Mengli Giray Han tarafından Karakerman veya Uzunkale olarak isimlendirilmiştir.²¹⁶

Evliya Çelebi, eserinde Özü Kalesi'nin birbirine bitişik, üç kat bölme bir yapı olduğunu yazmaktadır. Bunlardan biri olan Eski Kale'nin Macar Ali Paşa tarafından yaptırıldığı ve kalenin topraklı bayır üstünde on beş tahta örtülü kuleli, yirmi at eninde kalın, iki kat küçük hisar duvarlı ve hendeği derin, enli sarp ve sağlam bir bina olduğunu yazar. İkinci kısmın ise, 1626 senesinde, IV. Murad zamanında, Piyale Paşa tarafından yaptırılarak, eski kaleye birleştirilmiş on kuleli sağlam bir yapıdır. Yanına 1626 tarihinde donanma-yı hūmayuna kaptan olan Hasan Paşa tarafından dörtgen şeklinde bir kale yaptırılmıştır. Özü nehri kenarında olması hasebiyle rihtimi ile yüksek yapılmış büyük kuleleri vardı. Savaş sırasında kaleden aşağı düşman üzerine taş atmak için merdivenli baca delikleri bulunmaktaydı.²¹⁷

²¹³ P.L. İnciciyan, a.g.m., sayı 2-3, s. 100

²¹⁴ Hans-Jürgen Kormrupf, "Südrussland und die Krim um 1740" Osmanlı Araştırmaları Dergisi s. 244

²¹⁵ P.L. İnciciyan, a.g.m., sayı 4-5 s.114

²¹⁶ Şemsettin Sami, Kamus'ul Â'lâm, İstanbul 1316,II s. 1065

²¹⁷ Evliya Çelebi Seyahatnâme, s. 36-38

A. ÖZÜ KALESİ'NDE BULUNAN YAPILAR

1. Özü Kalesi'ndeki Saraylar

Kale içerisinde bulunan yapılardan çifte saray un ve peksimed anbarının daha iç kısmındadır.²¹⁸ Bundan başka kalede Muhafız Paşa Sarayı'nın ismi geçmektedir.²¹⁹ Ayrıca Sultan Mustafa Han cami-i Şerifi bitişiğinde bir saray binasından da bahs olunmaktadır.²²⁰

Evliya Çelebi de Özü Kalesi'nin yukarısında Macar Ali Paşa'nın yaptırdığı kısımda bir Bey Sarayının bulunduğunu yazmaktadır.²²¹

2. Özü Kalesi'ndeki Camiler

Özü Kalesi'nde merhum Sultan II. Mustafa Han (1695-1703) Hazretleri tarafından yaptırılan Cami-i Şerif bulunmaktadır.²²² Ayrıca iç kalede Hünkar Cami-i Şerifi²²³ ve Yahya Paşa Camii²²⁴ mevcut olup Hasan Paşa Palangası civarında merhum Sultan Mahmud Han (1730-1754) cennet-i mekan Hazretlerinin bina eylediği Cami-i Şerif de vardır.²²⁵

Evliya Çelebi, Özü Kalesi'nin Piyale Paşa tarafından yaptırılan Orta Hisar (Piyale Paşa Kalesi) kısmının güney kapısı üzerinde bir tuğla minareli Cami-i Şerif bulunduğu gibi Hasan Paşa palangasında kapı üzerinde küçük bir cami-i den de bahsetmektedir.²²⁶

²¹⁸ BOA. MAD. 3162 s. 256/4c

²¹⁹ BOA. MAD. 3162 s. 276/1a

²²⁰ BOA. MAD. 3162 s.258/2b

²²¹ Evliya Çelebi, a.g.e., VIII s. 36

²²² BOA. MAD. 3162 s. 258/4c

²²³ BOA. MAD. 3162 s. 291/3a

²²⁴ BOA. MAD. 3162 s. 288/2a

²²⁵ BOA. MAD. 3162 s.258/5c

²²⁶ Evliya Çelebi, a.ğ.e. s. 37/38

3. Özü Kalesi'ndeki Anbarlar

Özü Kalesi'nde Top mühimmatı anbarı²²⁷, Arabacı mühimmatı anbarı²²⁸, Cephane mühimmatı anbarı²²⁹ un ve peksimed anbarı²³⁰, kereste anbarı²³¹ bulunmaktadır. Ayrıca Özü Kalesi'nin iç kısmında Tubala nehri tarafında inşa olunan değirmen ve darı anbarı²³² ve yine iş kalede bir başka darı anbarı mevcuttur.²³³

Evliya Çelebi, Özü'deki iç kalede bir cephane ve bir buğday anbarı bulunduğunu zikr etmektedir.²³⁴

4 Özü Kalesi'ndeki Konaklar

Kale içerisinde bir kethüda konağı²³⁵ ve bir kethüda beği dairesi²³⁶ vardır.

5. Özü Kalesi'ndeki Kapılar

Kale içerisinde Ağa Kapısı²³⁷, İstanbul Kapısı²³⁸ Hasan Paşa Kapısı²³⁹, Eğri, Kapı²⁴⁰ ve ikici tabya yakınında Uğur Kapısı yer almaktadır.²⁴¹

Evliya Çelebi, Özü Kalesi'nin birbirine bitişik üç kat bölme kalelerden oluştuğunu ve bunların aralarında üzeri kuleli, dişli bedenli ve toprakla

²²⁷ BOA. MAD. 3162 s. 256/3a

²²⁸ BOA. MAD. 3162 s. 256/3b

²²⁹ BOA. MAD. 3162 s. 256/3c

²³⁰ BOA. MAD. 3162 s. 256/4b

²³¹ BOA. MAD. 3162 s. 256/6a

²³² BOA. MAD. 3162 s.329/1a

²³³ BOA. MAD. 3162 s. 256/2d

²³⁴ Evliye Çelebi, a.g.e. s. 36

²³⁵ BOA. MAD. 3162 s.258/1c

²³⁶ BOA. MAD. 3162 s. 257/10a

²³⁷ MAD. 3162 s.256/3c

²³⁸ MAD. 3162 s. 290/6

²³⁹ MAD. 3162 s. 290/7

²⁴⁰ MAD. 3162 s.256/26 : s. 276/4c

²⁴¹ MAD. 3162 s.256/16

donatılmış duvarları ve birbirine girecek birer küçük demir kapıları bulunduğunu yazmaktadır.²⁴²

6. Özü Kalesi'ndeki Odalar

Belgemizde, Özü Kalesi'nde Enderululara, cemaat ortalarına, sekbanlara, cebecilere, topçulara, katip vb. kişilere ait pek çok oda zikr edilmektedir. Bunlar,

Tablo

Elli sekiz cemaat odası ²⁴³	
doksan cemaat odası ²⁴⁴	
Yirmi sekiz cemat odası ²⁴⁵	
Doksan bir cemaat odası ²⁴⁶	
Yüzüncü cemaat ve seksen bir cemaat ortalarının ²⁴⁷	18 aded odaları
otuzuncu cemaat ortasının ²⁴⁸	8 aded odaları
Kırk beş cemaat ve ondokuz cemaat ortalarının	18 aded odaları ²⁴⁹
Otuz bir sekban ortasının	9 adet odaları ²⁵⁰

²⁴² Evleyi Çelebi, a.g.e. s. 37

²⁴³ MAD. 3162 s.257/1a

²⁴⁴ MAD. 3162 s. 256/8c

²⁴⁵ MAD. 3162 s.257/1b

²⁴⁶ MAD. 3162 s.257/2b

²⁴⁷ MAD. 3162 s. 258/5a

²⁴⁸ MAD. 3162 s. 289/1a

²⁴⁹ MAD. 3162 s.289/2c

²⁵⁰ MAD. 3162 s.257/1c

Beşinci sekban ortasının	9 aded odaları ²⁵¹
Ellinci bölük ortasının	8 aded odası ²⁵²
Muhafız Efendilerin sakin oldukları divan odası ²⁵³	
Enderun hizmetinde bulunanların sakin oldukları odalar ²⁵⁴	
, Ağa kapısı içerisinde başçavuş ve alemdar odası ²⁵⁵	
Orta Katib Efendiler ve Çukadar odası ²⁵⁶	
Cebeci ortasının	9 aded odası ²⁵⁷
Dergah-ı Ali topçularının odası ²⁵⁸	
Kiler odasının yanında	2 aded oda ²⁵⁹

bu yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Bu odalardan başka muhafızların ve defterdarların kalmaları için sekiz aded oda bina olunmuştur.²⁶⁰

²⁵¹ MAD. 3162 s.288/4a

²⁵² MAD. 3162 s.288/4b

²⁵³ MAD. 3162 s. 257/4a

²⁵⁴ MAD. 3162 s.257/9a

²⁵⁵ MAD. 3162 s. 258/2b

²⁵⁶ MAD. 3162 s. 258/2c

²⁵⁷ MAD. 3162 s. 289/2b

²⁵⁸ MAD. 3162 s. 289/2a

²⁵⁹ MAD. 3162 s. 257/2b

²⁶⁰ MAD. 3609 s. 396/2c

7. Özü Kalesi'ndeki Tabyalar

Özü Kalesi'nde ayrıca belgede ismi zikr edilmemiş, ikinci tabya ve bu tabyanın yakınında uğrun kapısının yanında bir diğer tabya bulunmaktadır.²⁶¹ Yine Kalenin iç kısmında ismi verilmeyen biri küçük tabya²⁶², biri de büyük iki tabya mevcuttur.²⁶³ Selim Ağa tabyası²⁶⁴ ile Hasan Paşa civarında bina olunan Yalı tabyası ise²⁶⁵ Özü Kalesi'nin iç kesiminde bulunmaktadır.

8. Özü Kalesi'ndeki Haremler

Bölgemizde Kale'nin iç kısmında bir harem²⁶⁶ ve hareme ait bir hamam²⁶⁷ zikr edilmektedir.

Bu yapılardan maada Özü Kalesinde yüz on iki aded top Hasan Paşa palangasında dört top mevcuttur.²⁶⁸ H. 1097 / M. 1685 tarihinde Özü kalesinde seksen bir Dergah-ı Ali topçusu bulunmaktaydı.²⁶⁹

²⁶¹ MAD. 3162 s. 256/1b

²⁶² MAD. 3162 s. 256/1a

²⁶³ MAD. 3162 s.256/1d

²⁶⁴ MAD. 3162 s. 276/4a

²⁶⁵ MAD 3609 s. 396/1a

²⁶⁶ MAD. 3162 s. 257/4c

²⁶⁷ MAD. 3162 s. 257/5a

²⁶⁸ MAD. 3162 s. 289/3c

²⁶⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatı Kapulu Ocakları II*. TTKB Ankara 1984 s. 53

B. ÖZÜ KALESİ'NİN DIŞ VAROŞLARINDA BULUNAN YAPILAR

Evliya Çelebi, Özü Kalesi'nin dış varoşunun güney tarafında üzeri saz örtülü Eflak ve Boğdanlılara ait 500 ev bulunduğunu yazar.²⁷⁰ Yine aynı yönde iki yüz kadar hasırdan yapılmış saz, ve kamıştan örülmüş dükkanları mevcuttu. Tuğla bina ise mevcut değildir.²⁷¹ Muhtemelen bu bölge sıkça Kazak eşkiyasının saldırısına maruz kaldığı için Kale'nin dışındaki yerlere toprak ve tuğla bina yapılmamıştır. Evliya Çelebi, Kale'nin dışarısında çalidan yapılmış yedi han olup, yüz kadar sağlam mahzenin toprakla örtülü olduğu bir halde bulunduğundan bahsetmektedir.²⁷²

H. 1195 / M. 1780-1781 tarihlerinde Özü Kalesi'nin dış varoşundaki Miri anbarlarda da İstanbul ölçüsüyle yirmi beşerbin mikdar darı (erzen) bulunmaktadır.²⁷³ Evliya Çelebi'de, Özü'de yerin altında ikibin aded içerisine darı konulan kuyu olduğunu²⁷⁴ İnciciyan ise Özü'de toprak çok verimli olduğundan bol mahsul çıkarıldığını ve buradan İstanbul'a büyük miktarda buğday nakl edildiğini yazmaktadır.²⁷⁵ Evliya Çelebi Kale'nin batısında üçyüz aded Karadayak adı ile tanınmış Nogoş Tatarları obalarının bulunduğunu Aşağı Kefere varoşunun güneyinin kumsal olduğunu zikr eder.²⁷⁶ Özü'nün kuzey doğusunda, Aksu nehri akar ve bir çok ağızlarla Dingepar'a dökülür. İnciciyan, nehrin ağızlarından birisinin Özü'ye yakın olduğunu ve birisinin de Özü kalesinin önünde bir göl meydana getirdiğinden bahseder.²⁷⁷

Özü onyeddi konaktan müteşekkildir. Ve Akkırman kazasında iki konak uzaklıktadır.²⁷⁸ Bender'den ise otuzaltı saat mesafededir.²⁷⁹ Kale'nin içecek suları bir saat mesafedeki kuyulardan gelir. Yakında olan nehir tuzludur, lakin arazi verimli ve havası güzel bir kaza olup, sahrasında koyun, siğir çok fazla

²⁷⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s. 39

²⁷¹ *a.g.e.* s.39

²⁷² *a.g.e.* 39

²⁷³ MAD. 3162 s. s. 256

²⁷⁴ Evliya Çelebi *a.g.e.* s. 39

²⁷⁵ L. İnciciyan, *a.g.m.* sayı 2-3 s. 101

²⁷⁶ Evliya Çelebi, *a.g.e.* s. 39

²⁷⁷ L. İnciciyan *a.g.e.* sayı 4/5 . s. 114

²⁷⁸ M. Kemal Özergin, "Rumeli Kadıliklarında 1078 Düzenlenmesi", İsmail Hakkı Uzunçalışılıya Armağan, TTKB Ankara 1976 s. 279

²⁷⁹ Hans-Jürgen Kornrumpf, *a.g.m.* s. 246

bulunurdu. Fakat Rus ve Kazak eşkiyelerinin sürekli tecavüzü sonunda koyun ocakları yağmalanıp harap olmuş ve bu yüzden memleketin huzuru bozulmuştur.²⁸⁰

Özü Kalesi'nin önünde liman yoktur. Ancak tümsek ve kaya bulunmadığı için gemilere tehlike de olmaz.²⁸¹ XVI. yüzyılın sonlarında Kazak saldırılarının artması üzerine Özü'de devamlı iki gemi bulundurulmuştur.²⁸² Özü'nün karşısında Kilburun vardır. Hans-Jürgen Kornrumpf, "Özü'den Kırım tarafına gidenlerin tonbazlar²⁸³ ile Kilburun'a geçerek ve Heyhat sahrasında otuz altı saat giderek Kırım diyarının emniyetli ülkesi olan Or (Prekop) kalesine varıldığını yazmaktadır.²⁸⁴

Prezen Adası

Özü ve Hasan Paşa Palangasının arasında ufak bir adadır. Ahmed Vasıf Efendi, Prezen Adası'nın Özü Kalesi'nin stratejik olarak kilid noktasında bulunduğu için muhafazasının her zaman için lüzümlü olduğunu yazmaktadır.²⁸⁵ Bu adada 15 Şubat 1780 (9 Safer 1194) tarihinde bir palanga yapılmaya başlanmıştır.²⁸⁶ Rus kumandanı Prens Nassa, Özü Kalesi'nin zaptını kolaylaştırmak için ilk önce bu adayı 1788'de zapt etmiştir.²⁸⁷

²⁸⁰ BOA: MD. s. 42 : MD 71 s. 169

²⁸¹ Hans-JürgenKornrumpf a.g.m. s. 245

²⁸² BOA. MD. 62 s. 117 MD 62 s. 118

²⁸³ Tonbaz: Güvertésiz ve altı düz olub derelerde yüzen kayak bkz. Katip Çelebi, Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l Bihar, s. 334

²⁸⁴ Hans-Jürgen Kornrumpf a.g.e. s. 247

²⁸⁵ Ahmed Vasıf Efendi, Mehasinül-Asar ve Hakaikül-Ahbar, yay. Mücteba ilğürel, İÜEFB. İstanbul 1978 s. 108

²⁸⁶ BOA. MAD 3162 s. 278

²⁸⁷ P.L. İnciciyan a.g.m. say. 4-5 s. 115

Özü Nehri

Bu nehir (şimdiki adı Dinyeper) doğudan ve batıdan gelerek Özü kalesini geçip Karadeniz'e dökülür ve mansıb olduğu mahal Akkirman'a yakındır. Barrabaş Kazağı ve Putkali Kabilesi bu nehrin sahilinde olub Özü suyu içerler.

SONUÇ

1- Özü, Kuzey Karadeniz'de Aksu ve Dinyeper (Özü) nehirlerinin döküldüğü liman gölünün kuzeyindedir. İstanbul'dan Kırım'a giden ulakların ve askerlerin yolu üzerinde bulunması, Kazak eşkiyalarının Karadeniz'e inmelerini engelleyerek set vazifesi görmesi ve Rusya sınırında olması hasebiyle XVI. yüzyılın sonlarında önemi giderek artmıştır.

2- Verimli bir araziye sahip olan özü sahrasında yetiştirilen hayvanlar ve hububat Osmanlı Devleti'nin başşehri olan İstanbul'un bu tür ihtiyaçlarına kaynak olmuştur.

3- Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılın sonlarında, Kazakların, Özü'ye saldırılarının sürekli bir şekilde artması, Kuzey Karadeniz kıyılarındaki Osmanlı şehir ve kasabalarını yağmalayıp, yakıp-yıkması ve bölgedeki koyun çiftliklerinin harap olması üzerine 1593 de bu sancak Rumeli Beylerbeyliğinden ayırarak müstakil bir beylerbeylik haline getirmiş ve kendisine Silistre, Niğbolu, Çirmen, Vidin, Kırkkilise, Vize, Akkirman, Bender ve Azak Sancağı daha sonra Kılburun'da bağlanmıştır.

4- Kazakların, Osmanlı Devleti'nin topraklarına yönelik saldırıları XVI. yüzyılın ortalarında başlamıştır. Osmanlı Ordusu gerek denizde, gerekse karada birçok defa bu düşman gruplarını bozguna uğratmışsa da bu muharebelerde net bir sonuç alınamamıştır. Rusların ve Lehlerin de desteğini alan Kazaklar, XVII. yüzyılın ortalarına kadar çeşitli aralıklarla Osmanlı Devleti'nin topraklarında yağmaya devam etmişlerdir.

5- Kazakların Özü ve civarındaki yerleşim birimlerine verecekleri zararı önlemek amacıyla H. 1023 / M. 1614-1615 tarihinde Aksu Nehri'nin iki tarafına Kaniye Beylerbeyi Karakaş Mehmed Paşa tarafından birer kale inşa ettirilmiştir. H. 1036 / M. 1627-1628 yılında da Dinyeper Nehri üzerinde Doğan Geçidi denilen bölgede bir kale inşasına başlanmıştır. Bu kalenin yapımı H.1090 / M. 1679-1680 senesinde tamamlanabilmiştir. Bu sayede Kazakların Karadeniz sahillerinden uzak tutulabilmesi sağlanmıştır.

6- 1627 tarihinde Donanmay-ı Hümâyün kaptanı olan Vezir Hasan Paşa tarafından Özü Kalesi tamir edilerek yeni bir palanga da yapılmıştır. Böylece Kazak eşkiyaları kontrol altına alınabilmektedir. Bu tarihten itibaren Rusya, Osmanlı Devletine karşı kuzeyde tehlikeli bir düşman olarak tarih sahnesine çıkmaya başlamıştır.

7- Özü Eyaleti askerlerinin maaşlarını karşılamak üzere Tuna Mukataasına dahil Niğbolu, Rusçuk, İbrail, Kili, İsakçı, Tolçı, Maçin, Ahyolu, Akkirman, Silistre, Balçık ve Varna livalarındaki iskeleler ve mukataa toprakları ayrıca İbrail'de ki hristiyanların bir yıllık cizyeleri ve gulamları, İsakçı, Tolçı, ve Maçin livasındaki reayanın da avarız vergileri ocaklık olarak tahsis edilmiştir.

EKLER

- 1- LXXXIII Numaralı mühimme defterinde adları geçen sancakların günümüzdeki isimleri
- 2- LXXXIII Numaralı mühimme defterindeki 8 adet hükmün vesikaları ve Transkribi
- 3- XVIII. Yüzyılda Karadeniz kıyılarını gösteren bir harita

ESKİ YER İSİMLERİ

GÜNÜMÜZDEKİ YER İSİMLERİ

Vidin

Vidin

Akkirman

Belgorod

Alacahisar

Krusevac

Bender

Bendery

Çirmen

Ormenion

Kefe

Feodosija

Kırkkilise

Kırklareli

Küstendil

Küstendil, Kjustendil

Niğbolu

Nikopol

Silistre

Silistra

Tırhala

Trikkala

Vize

Vize

Ziştovi

Svistov

Tuna

Donou

Rusçuk

Ruse

Tolçi

Tolcea

İsakçı

İsaccea

Köstence

Constanta

Özü

Ocakov

Bucak Tatarı

Süd-Bessarabien

Yergögü

Giurgiu

Kırım

Krim

Azak

Azov

Eflak

Wallachei

Boğdan

Moldau

Kılburun

Kinburn

Kili

Kilija

83 Numaralı mühimme defterinde adları geçen sancakların günümüzdeki isimlerini gösteren listedir.

دندان و بیضانه یکبار
مجلس نماز گذارند دندانها را بر سر خود و غرض از اینست که دندانها را با روغن بوی و غیره

طریقه اینست که بعضی از شیخ جمیع دندانها را با روغن بوی و غیره
و بعد از آن دندانها را با روغن بوی و غیره
و بعد از آن دندانها را با روغن بوی و غیره

و بعد از آن دندانها را با روغن بوی و غیره
و بعد از آن دندانها را با روغن بوی و غیره
و بعد از آن دندانها را با روغن بوی و غیره
و بعد از آن دندانها را با روغن بوی و غیره

این کتاب در دندانها

Hikmah 2

۱۰۲ ط ۶

دندانها را با روغن بوی و غیره
دندانها را با روغن بوی و غیره
دندانها را با روغن بوی و غیره

دندانها را با روغن بوی و غیره
دندانها را با روغن بوی و غیره
دندانها را با روغن بوی و غیره
دندانها را با روغن بوی و غیره

Hikmah 3

Hüve

Allahümme Ya Hafız Ya Muin

Donanmay-ı Hümâyûnda Verilen Ahkâm-ı Şerife ve Evâmir-i Latifedir.
Yevmü'l İsneyn fi 22 [Ramaza]n 1036 Der menzil-i Kavak
Müteferrika başı Süleyman Ağa'nın
âdemi olan Balta'ya verilmiştir.

1. Niğbolu ve Silistre ve Kırkkilise Sancaklarında vaki' olan kadılara hüküm ki: Taht-ı kazanuzda zeamet ve timara mutasarrıf olan 'umûmen dergâh-ı muallâmın gedüklü ve gedüksüz.
2. Müteferrikaları ve çavuş ve küttâb ve sair züema ve erbâb-ı timarı Özü serhaddin de Doğan Geçidi nam mahalde müceddeden binası fermanım olan kal'a hizmetine ve sair
3. ol serhaddin hıfz ve hırasetine memur olmağla bundan akdem bir kaç def'a evâmir-i şerife gönderilüb tavâ'if-i mezbure evlerinden ihraç olunub muaccelen gönderilmek
4. bâbında tenbih ve te'kid olduğundan gayri bilfiil kapudanım olub ol canibe memur olan askere serdar olan düstur-ı mükerrrem müşîr-i mufahham nizâmü'l-'alem
5. Vezirim Hasan Paşa edâm-allâhü te'âlâ iclâlehu donanmay-ı hümâyunum ile çıkub Özü tarafına müteveccih olmuş iken zikr olunan asker halkı ile elan yerlerinden hareket
6. eylemedükleri ilâm olunmağın sizün adem-i tekayüdünüzden bilinüb mesul ve muâteb olmuşsıdır. İmdi tavâ'if-i mezbure muaccelen evlerinden kaldırılıb
7. sūrât ve isti'câl üzre mahall-i memura gönderilmek emr olunmuştur. Buyurdumki:

8. Vusul buldukda emrim üzre bir an ve bir saat tehir ve tevakkuf eylemeyüb taht-ı kazanuzda zeamet ve timara mutasarrıf olan Dergâh-ı muallâmın müteferrikaları ve çavuşları

9. ve küttâb ve sair züema ve erbâb-ı timarı umumen evlerinden ihraç edüb serian ve acilen yürüyüb müşarü'l-ileyh kapudanum donanmay-ı hümâyunum ile varub vasıl olmadan

10. mukaddem tavâ'if-i mezbure varub mahall-i memura erişüb uğur-u hümâyunda hizmetde bulunmaları babında dikkat ve ihtimam ve sarf-ı ikdam mâlâ-kelam eyleyesiz

11. şöyleki, ihmal ve müsâhele sebebi ile donanmay-ı hümâyunumdan mukaddem varub mahall-i memura erişüb hizmetde mevcut bulunmayanlar dirliklerin ahara verilmekte ihmal

12. olunmayıb siz dahi mesul ve muâteb olmanız mukarrerdir. Ana göre mukayyed olub zikr olunan asker halkını muaccelen evlerinden ihraç ve irsal eylemekte dakika fevt eylemeyesiz.

Hüküm : 1

HÜVE

1. Eflak Voyvodasına hüküm ki; Haliya sen fermanım üzre Eflak askeriyle seferde ve hizmetde iken, Vilayet-i Eflak halidir deyü İbrail ve Hırsova

2. ve İsmail ve Silistre ve Tuna yalısında bazı eşkiya cem' olub varub reaya ve berayasının emval ve erzakların yağma ve garet

3. ve nicesin katl ve helake cüret ve cesaret üzre olduğun i'lam eyledüğün ecilden olmakule tecavüz üzre

4. olan eşkiyadan, reaya fukarası himayet olunub kimesneye teâddi etdirilmemek emr edüb buyurdum ki;

5. Vusul buldukda bu bâbda sâdır olan ferman-ı celilü'l-'ünvânım üzre amel edüb dahi mücerred Vilayet-i Eflak hâlîdir deyü zikr olunan mahallerden

6. bazı eşkiya cemiyet ile varub Eflak karyelerin urub reaya ve fukaranın emval ve erzaklarını nehb ü garet
7. ve bazıların katl ve helake cüret eyledüklerinde men' ve def' edüb reayayı fukarayı himayet ve siyanet eyleyüb kimesneye teâddi ve tecavüz
8. etdirmeyesin reaya fukarasına zulm ve teâddi olunduğuna rızây-ı hümâyunum yokdur. Ana göre mukayyed olub eğer vilayet-i mezbürenin hıfz ve hırsasetidir
9. ve eğer reaya ve berayanın himayet ve siyanetidir, herbirine makdurun sarf edüb kimesneye tecavüz etdirmeyesiz ama bu bahane ile ticaret için
10. kendü hâli ile varub gelenler ve kimesneye tecavüzü olmayanların emin ve sâlim varub gelüb, kimesneyi rencide etdirilmek ihtimali olmaya.

Hüküm : 2

Yevmü'l erba' fi 10 z[ilkade] sene 1036 der Özü

1. Akkirman kadısına ve mütesellimine hüküm ki; Bundam akdem Özü Beylerbeyisi olan Mehmed Paşa dâmet me'âliyehu Tatar pınarı nâm mahalli yapmak için hayli kereste kat'
2. etdürüb taht-ı kazanuzda koyub müşarü'l-ileyh ma'zul olmağla ol mahal yapıdırılmayub kat' olunan kereste Akkirman'da kalub bazı kimesneler bilâ temessük alub
3. haliya Özü kalesi'nin tamirine ziyade kereste lazım olmağla müşarü'l-ileyh kat' ve Akkirman'a nakl etdüdüğü kereste yoklanub herkanda ise
4. ve kimler almış ise zuhura getürüb Özü'ye gönderilmek bâbında ferman-ı âlişanım sâdir olmuşdur. Buyurdum ki;
5. Vusul bulduk da bu bâbda sâdir olan ferman-ı şerifim üzre husus-ı mezbura mukayyed olub dahi müşarü'l-ileyh dâmet me'aliyehu Tatar pınarı için

6. kat' ve Akkirman'a nakl etdüdüğü kereste ne yere vâz' olunmuşdur ve kimler almışdır, teftiş ve tahahhuz edüb veya bi tarîk-i (kane) zuhura getirüb
7. eğer sipah ve eğer yeniçeridir ve eğer gayri kapukullarıdır her kimde ise geru alub tâcil- aled-tâcil Özü kalesi tamiri için Özü'ye gönderüb
8. ferman-ı şerîfime muhalif kimesneye taâllül ve inad etdürmeyesiz ve bilcümle zikr olunan kereste mîrî olub ahirün alakası yokdur her kimde ise
9. tahsil edüb Özü'ye gönderesiz anın gibi vermekte inad ve muhalefet edenler herkim ise aslı ve sıhhâti üzre yazub isim ve resimleriyle
10. yazub arz eyleyesiz ve bilcümle bu bâbda mukayyed olub ahz ve celb sebebi ile kimesneyi himayet etmekden ve ihmal ve imazdan begayet hazer eyleyesiz .
11. Şöyleki, âdem-i tekâyüdün zahir ola mesul olman mukarrerdir. Ana göre mukayyed olasız.

Hüküm : 3

HÜVE

1. Niğbolu ve Vidin ve Çirmen ve Kırkkilise sancakları beğleri dâme 'izzühume hüküm ki; Özü' ye muhafazasına memur olan asker halkına serdarım
2. ve donanmay-ı hümâyunuma kapudanum olan düstur-ı mükerrerem müşîr-i mufahham nizâmü'l-'âlem Vezirim Hasan Paşa edâm-allâhü te'âlâ iclâlehü ve Özü Beylerbeyisi
3. Özü'ye varub dahil olalı yirmi günden mütecaviz olub henüz gelüb erişmeyüb yollarda eğlendüğünüz ecilden
4. bir mikdar asker dahi size tâbi' olub acele üzre gelmekde herbiri ihmal üzere

5. olub vakt ü zemanı memur oldukları hizmet-i muhafazada bulunmadıkları için herbiriniz itab u ikaya müstehak
6. olmuşsuzdur. İmdi bir an ve bir saat tehir ve tevakkuf etmeyüb herkanda bulunursanız muaccelen kalkub
7. iki konağı bir edüb, gelüb Özü'ye serdar müşarü'l ileyhiye mülaki olmanız emr edüb buyurdum ki:
8. Vusul buldukda bu bâbda sâdır olan fermân-ı celilü'l-ünvanım üzre âmel edüb
9. dahi herkanda bulunursanız yanınızda olan asker halkı ile muaccelen kalkub iki konağı bir edüb, gelüb Özü de
10. müşarü'l-ileyh serdarıma mülaki olub vech ü münasib gördüğü üzre hizmet-i muhafazada bulunasız müşarü'l-ileyh serdarım
11. Özü'ye dahil olalı yirmi günden ziyade olub siz beylerbeyi ile mâân gelmedüğünüz için azl ve itâba
12. müstehak olmuşsuzdur. Şöyleki, muaccelen gelüb erişmeyesiz bir vechile özrünüz makbul olmayub hakkınız verilmekle kânâat
13. olunmayub sair mucib-i ibret için hakkınızdan gelinür ana göre malumunuz olub tâcil-aled-tâcil
14. Özü'ye erişüb hizmetde bulunmağa makdurunuzu sarf edüb ihmal ve tekâsülden begayet hazer
15. eyleyesiz . Şöyle bile.

Hüküm : 4

Yevmü'l selase fi 12 z[ilkade] sene 1036 der Özü

1. Özü defterdarına hüküm ki; Haliya ferman-ı şerifim üzre Özü kalesi tamir ve ihya olub müstakil kapu olmağla Özü ve Bender ve Akkirman ve Kili ve gayrisin
2. kal'alarun neferatlarının mevacibleri tayin Tuna etrafında olan mukataat islâh ve tashihhi mühimmatdan olmağın
3. kendüleri ve kâtiblerin yanında mevcut ve hazır olan akçeleri ve muhasebeleri defterleri ile kaldurub yanına alub dahi bir an ve bir saat
4. eğlenmeyüb muaccelen kalkub iki konağı bir edüb donanmay-ı hümâyunuma kapudanim ve asker-i islama serdarım olan
5. düstur-ı mükerrem müşîr-i mufahham nizâmü'l-'âlem Vezirim Hasan Paşa edâm- allâhü te'âlâ iclâlehu'nun yanına gelmek emr edüb buyurdum ki;
6. Müşarü'l-ileyhin ağalarından Siyavuş zîde kâdruhu , vusul buldukda bu bâbda sâdır olan ferman-ı celilü'l-'ünvânım üzre amel edüb
7. Tuna etrafında vaki' olan mukataat eminlerini ve katiblerini yanlarında mevcut olanakçeleri
8. ve zeman zabıtlarını müfredat defterleri ile cümlesin kaldurub yanına alub dahi bir an ve bir saat eğlenmeyüb sürat ve isticâl
9. üzre yürüyüb iki konağı bir edüb Özü'de müşarü'l-ileyh serdarım edâm- allâhü te'âlâ iclâlehuya mülaki olub
10. vech ü münasib gördüğü üzere hizmetde bulunasin ve bilcümle senin ve mukataat eminlerinin Özü'de müşarü'l-ileyh serdarımın
11. yanında hazır ve mevcut olub ahvâl-i mukataat görölmesi ve Özü ve sair kila' neferatının mevacibleri tayin

12. olunması mühimmat-ı umurundandır. Kimesneye taâllül ve inad etdürmeyüb ferman-ı şerifim üzre ve cümle eminleri

13. yanına alub sen dahi bir an eğlenmeyüb muaccelen gelüb müşarü'l- ileyh serdarıma mülaki olub ahvâl-i mukataatı görmekte dikkat ve ihtimam eyleyesiz

14. bundan akdem sana cem' ve tahsili fermanım olan tüccar ve çerehordan her ne tahsil etmiş isen sair tahsilin ile mâân gönderesin

15. şöyleki, emr-i şerifim varduğu saat kalkmayub bugün yarın deyü avk ve ihmal üzre olduğun mesmu' oluna mesul ve mu'âteb olman mukarrerdir

16. ana göre malumun olub bu emr-i şerifim sana her nerede vusul bulursa kat'a tehir etmeyüb cümle ümenayı yanına getürüb dahi sürat üzre

17. yürüyüb Özü'ye dahil olmağa say ve ihtimam edüb nev'an ihmalden begayet hazer eyleyesiz.

Hüküm : 5

HÜVE

1. Akkirman ve Kili kadılarına ve mütesellimlerine hüküm ki; Haliya Leh Kralı'nın Ave () hatmanı olan tarafından
2. donanmay-ı hümâyunuma kapudanum ve Özü muhafazasına tayin olunan umumen askere serdarım olan Vezirim Hasan Paşa edâm- allâhü te'âlâ iclâlehu'ya ilçi gelüb
3. yanında mün'akid olan sulh ve sâlâh söyleşülüb istihkam bulması ve sulhe mugayir tarafeynden bir vaz' ve hareket olmaması bâbında
4. istid'a eylemeğin mabeynde sulh ve sâlâh olmağın Akkirman
5. ve Kili'de sakin olan neferat ağalarından ve beşlü ve azab ve sair neferatdan ve bilcümle ahalisinden bir ferd çete tarikiyle ve gayri vechile Leh Vilayetine

6. tabi' kal'a ve kuraya akın etmeyüb sulhe mugayir bir vechile iş etmemeleri bâbında ferman-ı şerîfim sâdır olmuşdur. Buyurdum ki;
7. Vusul buldukda bu bâbda emrim üzre zikr olunan kalelerde vaki' olan
8. dizdarlara ve sair neferat ağalarına ve beşlü ve azab taifesine ve bilcümle ol etrafda ve hariçden
9. gelüb mütemekkin olan tatar taifesine muhkem tenbih ve te'kid eylesiz ki min ba'd çete tarîkiyle ve gayri vechile Leh Vilayetine
10. varmayub ve akın etmeyüb sulh ve sâlâha mugayir bir vechile teaddi ve tecavüz eylemeyeler şöyleki, min ba'd çete tarîkiyle varub
11. Leh Vilayetine tabi' kıla ve kasabat ve kuraya akın edüb gâret ve hasarata cesâret eylemeyeler sulh ve sâlâha mugayir iş eyledikleri ecilden
12. sairine mucib-i ibret için olmakulelerin muhkem haklarından gelinmek mukarrerdir. Ana göre
13. herbiri kendü halinde olub sulh ve sâlâha muhalif bir ferd hareket ve vâz ü hâlet eylemeye ve etdirmeyesiz.

Hüküm : 6

HÜVE

Yevmü'l ehad 20 z[ilkade]sene 1036 der Özü

1. Sabıka Anadolu kazaskeri olub bervech-i arpalık Silistre kazasına mutasarrıf olan Mevlana Salih edâm-allâhü te'âlâ fezâ'ilühu'ye ve Rusçuk ve Yergöğü ve Niğbolu ve
2. Rahova Plevne ve Vidin ve Hirsova ve İbrail ve.... kadılarına ve Dergâ -ı muallâm kapucubaşılardan olub Tuna etrafında olan Hüseyin dâme mecduhu'ya hüküm ki, taht-ı kazanuzdan bazı kimesneler Tuna öte yakasında

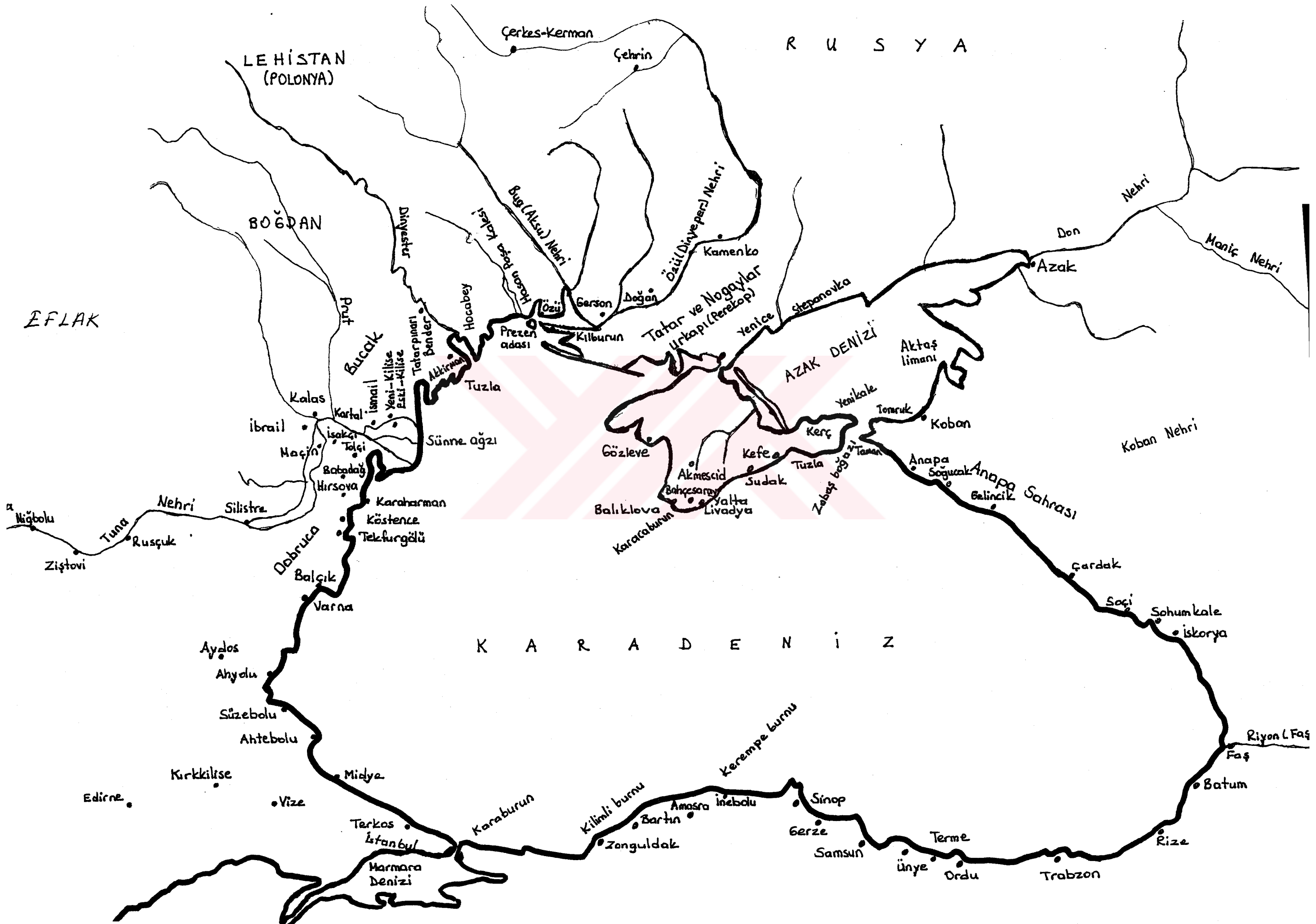
3. Eflak toprağında sonradan yerler dutub çiftlikler edinmeğle Eflak'ın haraçgüzâr reayasındanniceleri varub olmakulelerin çiftliklerinde
4. sakin olub tahâssun etmeğle Eflak Voyvodası tarafından haraç talep olundukda çiftlik sahipleri mani' olub himayet
5. etmeleriyle Eflak cizyesine noksan müterettib olduğı voyvodası tarafından il'am olunmağın olmakule çiftlik edenler men' olunub
6. Eflak toprağına dahl etdirilmemek emr edüb buyurdum ki:
7. Vusul [buldukda] bu bâbda mukayyed olub göresiz mezburlar sonradan Eflak toprağına tabi' yerlerde çiftlik ihdâs etmeğle Eflak reayasın
8. çiftliklerini alub haraçlarına mani' olub himayet eyledükleri vaki' ise Eflak toprağına tabi' olan yerlerden fuzülen çiftlik
9. ihdâs eyledüklerine rızay-ı şerîfim yokdur ol makuleleri men' ve def' edüb Eflak toprağına kimesneyi dahl etdirmeyesin ve senki
10. müma-ileyh kapucubaşımsın hususu mezbura mukayyed olub ma takaddemden ola gelene muhalif Eflak toprağında kimesneye çiftlik etdürmeyüb
11. ve Eflak'ın haraçgüzâr reayasın ol vechile himayet etdirmeyesin emr-i şerîfime itaât üzre olmayanları isim ve resimleri ile hakikatı
12. üzre yazub arz eyleyesiz ve Eflak'dan kalkub gelub taht-ı kazanuzda sakin olan reayayı
13. dahi kanun-u kadîm üzre kaldurub geru kadîmi yerleri olan Eflak'a gönderib iskan etdüresiz.

Hüküm : 7

Yevmü'l selase 26 z[ilkade] sene 1036 der Özü

1. Özü'den İstanbul'a varınca yol üzerinde vaki' olan kadılara hüküm ki: Sabıka Silistre Beylerbeyisi emirü'l-ümera'il kirâm Kan Temur dâme ikbâlehü oğulları
2. ve tevabi'i ile Âsitane-i saâdetime müteveccih ve revâne olmağın düstur-ı mükerrerem müşîr-i mufahham nizâmü'l-'âlem donanmay-ı hümâyunuma kapudanım ve Özü'ye tayin olunan asker halkına serdarım olan Vezirim Hasan Paşa edâm- allâhü te'âlâ iclalehü'nün kapucubaşilarından kıdvetü'l-emâcid ve'l- 'âyân zîde kâdruhu tayin olunmuşdur. Herkangunuzun taht-ı kazasına dahil olursa zâd ü zevadelerini ve yem ü yemeklerin
3. akçeleriyle tedarik etdürüb muzayika ve zaruret çekdirmeyüb ve lazım olan mahalde kulaguzlar koşub yeriyerine ulaştırmanız bâbında
4. ferman-ı şerîfim sâdir olmuşdur buyurdum ki; Vusul buldukda bu bâbda sâdir olan
5. ferman-ı âlişanım üzre mukayyed olub dahi müşarü'l-ileyh oğulları ve tevabi'i ile herkangunuzun taht-ı kazasına dahil olursa zâd ü zevadeleri
6. ve yem ü yemeklerini akçeleriyle tedarik etdürüb bir vechile muzayika çekdirmeyüb ve lazım olan mahalde kulaguzlar koşub yeriyerine ulaşıdurasız
7. ve bilcümle husus-u mezbura ziyade mukayyed olub mürâcaat olunan ahvallerin tedarik etdürüb eğlendürmeyüb sûrat ve isticâl üzre revâne
8. olmalarına say ve ihtimam edüb ihmâl ve tekâsül ile avk ve tehirden begâyet hazer eyleyesiz.

Hüküm : 8

BİBLİYOGRAFYA

A. Arşiv Kaynakları

1. Mühimme Defterleri

Numara; III, XL, XLIV, XLVII, XLIX, LI, LII, LIII, LV, LXII, LXIV, LXVII, LXIX, LXX, LXXI, LXXXIII.

2. Maliyeden Müdevver Defterler

Numara; 3162, 3609

B. Diğer Kaynaklar

AHMED VASIF EFENDİ, **Mehasinü'l Asar ve Hakâikü'l Ahbar**, yay. Mücteba İlgürel, İÜEFD, İstanbul 1978

AKDAĞ, Mustafa, "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi" **Tarih Araştırmaları Dergisi IV / 6-7** , AÜB, Ankara 1968, s. 201-247

- AYDIN, Mahir, "Faş Kalesi", **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, VI İstanbul 1986, s. 67-138
- AYN ALİ EFENDİ, **Kavanin-i Âli Osman Der-Hulasa-i Mezamin-i Defter-i Dîvân**, (Tayyib Gökbilgin Giriş Yazısıyla) Kalem Yay. Matbaası.
- AYVERDİ, Samiha, **Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri**, İstanbul 1970.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", **Bellekten XXXIV / 136** Ankara 1970, s. 557-607
- _____, "Timar" **İslam Ansiklopedisi** MEB, İstanbul 1974, 12/1, s. 286-333
- BOSTAN, İdris, "İzn-i Sefîne Defterlerine ve Karadeniz'de Rusya ile Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları 1780-1840" **Türklük Araştırmaları Dergisi**, sayı 6 MÜFEFY İstanbul 1990, s. 21-41.
- _____, **Osmanlı Bahriye Teşkilatı XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, TTKB, Ankara 1992.
- ÇELEBİ, Evliya, **Seyahatnâme**, (Sadeleştiren Zuhuri Danışman) cilt.8 İstanbul 1970
- _____, **Seyahatnâmesinden Seçmeler 1**, MEB, İstanbul 1990.
- ÇELEBİ, Kâtib, **Fezleke**, cilt. I,II İstanbul 1286
- _____, Tuhfetü'l Kîbar fi Esfâril Bihâr (Açıklayan ve yayına hazırlayan Orhan Şaik Gökyay) MEB, İstanbul 1973
- DANIŞMEND, İsmail Hami **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, cilt. 3 Türkiye Yay., İstanbul 1961

- ENGİN, Vahdettin, **Rumeli Demir Yolları**, Eren Yay. İstanbul 1993.
- ERDBRİNK, Gerard, "Onyedinci Asırda Osmanlı-Hollanda Münasebetlerine Bir Bakış", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi** sayı 2-3, İstanbul 1974, s. 159-180
- GENÇ, Yusuf İhsan, **Mühimme Defteri 113**, Başbakanlık Arşivi Uzmanlık Tezi, İstanbul 1987
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Kânûnî Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları II" **Bellekten XX/78**, Nisan 1956, s. 245-294.
- _____, "Karâharman Dobruca'nın Kaybolmuş Bir Köyü" **İÜFTED**, İstanbul 1971, s. 289-296.
- GÖYÜNÇ, Nejat, "Yurtluk ve Ocaklık Deyimleri Hakkında", **Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan**, İstanbul 1991, s. 269-277.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, **XIV-XVII Yüzyılda Osmanlı Devlet Teşkilatı**, TTKB Ankara 1991
- HALİFE, Mehmet, **Tarih-i Gılmanî**, (Haz. Kamil Su), KBY, Ankara 1986.
- HAMMER, Joseph Van, **Devlet-i Osmaniye Tarihi**, (Tercüme Mehmet Ata) Cilt 7 İstanbul 1332.
- _____, **Osmanlı Tarihi**, (Çev. Mehmet Ata, bugünkü dile özetleyen Prof. Dr. Abdülkadir Karahan) Cilt 2 MEBY, İstanbul 1991.
- İBRAHİM PEÇEVİ EFENDİ **Peçevi Tarihi**, (Yay. Haz. Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal), Cilt.2 KBY, Ankara 1992
- İNALCIK, Halil, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanal Teşebbüsü (1569)" **Bellekten XII**, sayı 46 , 1948, s. 349-402.

INCİCİYAN, P. L. -H.D.
Andresyan

"Osmanlı Rumelisinin Tarih ve Coğrafyası"**Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sayı 2-3, İEFY, İstanbul 1974, s. 11-88

-----,
"Osmanlı Rumelisinin Tarih ve Coğrafyası" **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sayı 4-5, İEFY, İstanbul 1976, s. 101-152.

KOÇI BEY RİSALESİ,

(sadeleştiren Zuhuri Danişman), MEBY , İstanbul 1993.

KORNRUMPF,H .Jürgen,

Die Territorial verwaltung im Östlichen Teil der europäischen Tükei vom Erlass der Vilayet sordnung (1864) bis zum Berliner Kongress(1878) nach amtlichen Osmanischen Veröffentlichungen, İslamkundlighe Untersuchungen Band 40, Klaus Schwarzverlag, Freiburg 1970.

-----,
"Südrussland Und Die Krim Um 1740" , **The Journal of Ottoman Studies IX**, İstanbul 1989, s. 235-261.

KUNT, İ. Metin,

Sancakdan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi, BÜY, İstanbul 1978.

KURAT, Akdes Nimet,

IV-XVIII Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara 1972.

-----,
Rusya Tarihi Başlangıçdan 1917'ye Kadar, TTKB, Ankara 1948.

-----,
Türkiye ve İdil Boyu, Ankara 1966.

-----,
Türkiye ve Rusya, KBY, Ankara 1990.

KÜTÜKOĞLU, Bekir,

Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri I 1578-1590, İstanbul 1962.

- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I 1580-1838**, Ankara 1974.
- , "Mühimme Defterlerindeki Muâmele Kayıtları Üzerine", **Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri**, İÜEFB, İstanbul 1986, s. 95-112.
- MUMCU, Ahmed, **Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divân-ı Hümâyun**, AÜHFY, Ankara 1976.
- MUSTAFA NAİMA EF., **Naima Tarihi**, II-III-IV, İstanbul 1281.
- MUSTAFA SELANİKİ EF., **Tarih-i Selaniki**, (haz. Prof. Mehmed İpşirli), İÜEFB, İstanbul 1989.
- OSTOPCHUK, Victor, **The Ottoman Black Sea Frontier and The Relations of the Parte with the Polish-Lithuanian Common Wealth and Muscavy 1622-1628**, Harward Üniversitesi , Doktora tezi , 1989.
- ÖZERGİN, M. Kemal, "Rumeli Kadılıklarında 1078 Düzenlenmesi ", **İsmail Hakkı Uzunçarşılıya Armağan**, TTKB, Ankara 1976, s. 251-309.
- PAKALIN, M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, II, MEB, İstanbul 1971.
- PARRY, Vernon J., " Osmanlı İmparatorluğu 1566-1617 ", **Tarih İncelemeleri Dergisi IV**, İzmir 1988, s. 151-178.
- SAMİ, Şemseddin, **Kamus'ul - Âlam** ,II, İstanbul 1283.
- SARAY, Mehmed, **Rusların Orta Asya'yı Ele Geçirmeleri**, (çev. Erkut Göktan), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara 1984.
- SOFYALI ALİ ÇAVUŞ** (haz. Midhat Sertoğlu), MÜFEFY, İstanbul 1992.
KANUNNÂMESİ,

- ŞAHİN ,İlhan, "Timar Sistemi Hakkında Bir Risale ", İÜEFD, İstanbul 1979, s. 905-935.
- TURAN, Şerafettin, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı H. 1041/M. 1631-1632 tarihli idarî taksimat Defteri " , Ankara Üniversitesi 1961 Yıllığı,AÜB, Akara 1963, s. 201- 232.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakki, **Osmanlı Tarihi**, III, I.kısım, 3. baskı, TTKB, Ankara 1983.
- , **Osmanlı Tarihi**,III, 2.kısım , 2.baskı, TTKB, Ankara 1984.
- , **Osmanlı Devlet Teşkilatı Kapukulu Ocakları II**, TTKB, Ankara 1984.